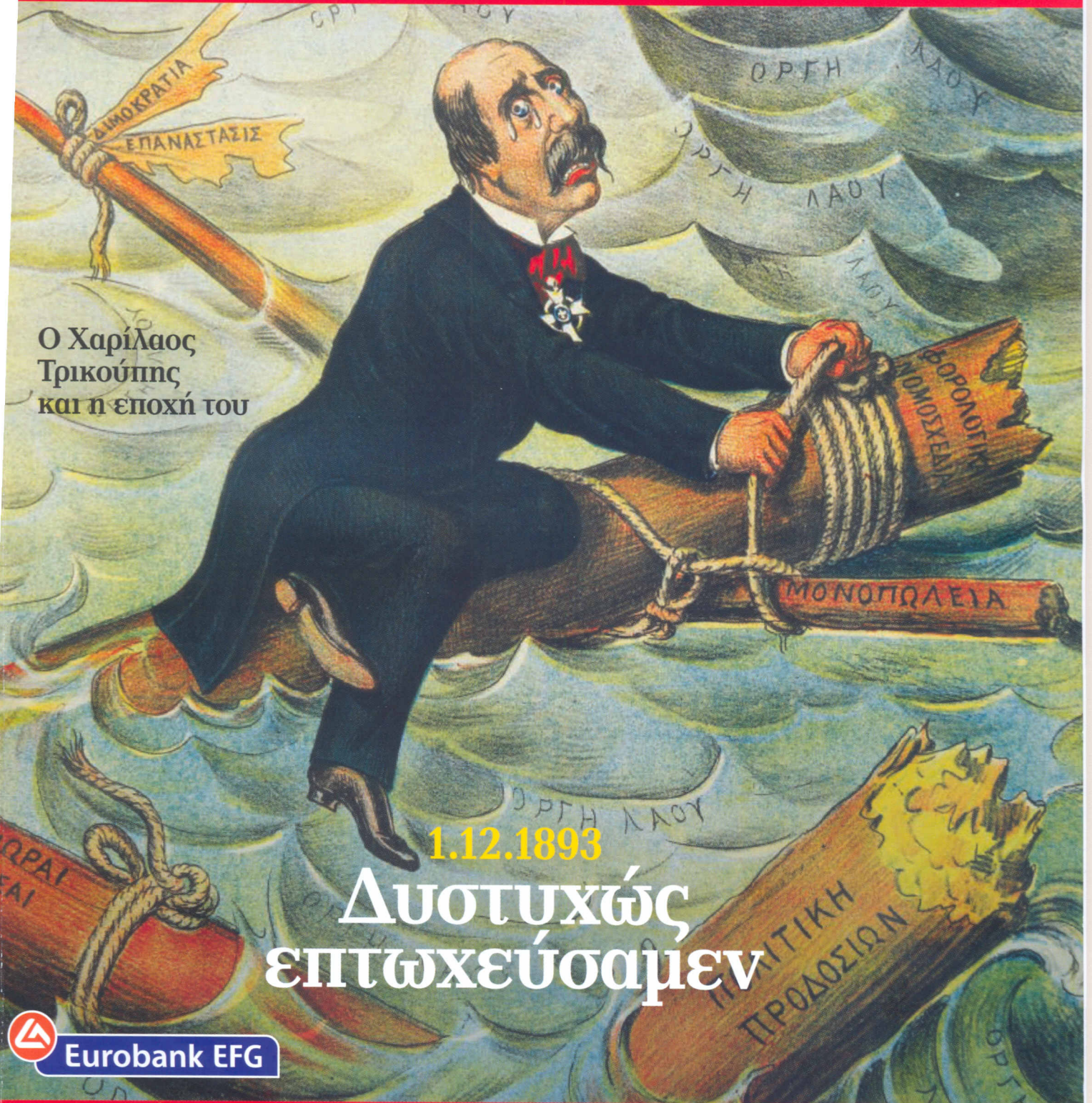

ΙΣΤΟΡΙΑ

ΙΣΤΟΡΙΑ

ΤΕΥΧΟΣ 22 - ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2010

ΤΟΥ ΕΘΝΟΥΣ

Ο Χαρίλαος
Τρικούπης
και η εποχή του

1.12.1893

Δυστυχώς Επιτωχεύσαμεν

Eurobank EFG

Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΤΡΑΓΩΔΙΑ ΠΟΥ ΟΔΗΓΗΣΕ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗ

1.12.1893
**Δυστυχώς
επωχεύσαμεν**

Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΤΡΑΓΩΔΙΑ ΠΟΥ ΟΔΗΓΗΣΕ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗ

ΜΕ ΤΗΝ ΕΥΓΕΝΙΚΗ ΧΟΡΗΓΙΑ

Eurobank EFG

ΕΘΝΟΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ
Γιώργος Πατρουδάκης

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΚΕΙΜΕΝΩΝ
Ιάσωνας Χανδρινός

ART DIRECTOR
Γωγώ Κεχαγιά

ASSISTANT ART DIRECTOR
Στεφανία Ραγκούση

ΚΕΙΜΕΝΑ
Γιώργος Σπέντζος
Δημήτρης Αγγελής - Δημάκης
Μανώλης Σαρλάμης
Κάρολος Μπρούσαλης

ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ΕΙΚΟΝΑΣ
Σθενέλαος Παπαργύρης
Μιχάλης Βασιλείου
Αγγελος Κωνσταντινίδης

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ
Σωτήρης Δεληγιάννης
ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΔΙΟΡΘΩΣΗΣ
Μανώλης Λαμπράκης
ΕΚΤΥΠΩΣΗ
IRIS AE
ΓΡΑΦΕΙΑ
Μπενάκη 5, Μεταμόρφωση
Χαλανδρίου, ΤΚ 15238
ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ
ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΕΘΝΟΣ Α.Ε.
ΤΗΛΕΦΩΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ:
210 6061000

ΕΘΝΟΣ

ΕΚΔΟΤΗΣ
Γιώργος Μπόμπολας
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ
Θανάσης Τσεκούρας
ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΗ ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ
ΕΦΗΜΕΡΙΔΩΝ
Ειρήνη Μανουσάκη
ΕΜΠΟΡΙΚΟΣ ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ
Γιάννης Παππάς
ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ MARKETING
Βίκυ Παλιούρα
ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΑΣ
Σταύρος Σταυρούλης

Copyright περιοδικό ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΕΘΝΟΥΣ - ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΕΘΝΟΣ Α.Ε.. Κατά τον Ν. 2387/20 (όπως έχει τροποποιηθεί με τον Ν. 2121/93 και ισχύει σήμερα και τις διατάξεις της Διεθνούς Σύμβασης Βέρνης - Παρισίου που κυρώθηκε με τον Ν. 100/1975) επιτρέπεται η αναδημοσίευση, η αναπαραγωγή -ολική, μερική ή περιληπτική- η κατά παράφραση ή διασκευή απόδοση του περιεχομένου του περιοδικού με οποιονδήποτε τρόπο μόνο με την προηγούμενη γραπτή άδεια του εκδότη. Επίσης απαγορεύεται η αναπαραγωγή της στοιχειοθεσίας, της σελιδοποίησης του εξωφύλλου και γενικότερα της όλης αισθητικής εμφάνισης του περιοδικού με φωτοτυπικές, ηλεκτρονικές ή οποιαδήποτε άλλες μεθόδους σύμφωνα με το άρθρο 51 του Ν. 2121/93. Η άποψη των συντακτών δεν είναι απαραίτητα άποψη της Διεύθυνσης της εφημερίδας και του περιοδικού.

ΔΥΣΤΥΧΟΣ
ΕΠΙΤΟΧΕΥΣΑΜΕΝ
ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Όταν η ιστορία (δεν) επαναλαμβάνεται...

Πτώχευση δεν σημαίνει πάντοτε καταστροφή. Τρανό παράδειγμα αποτελεί η αναγέννηση της χώρας πριν από μία και πλέον εκατονταετία. Το αδιέξοδο που προέκυψε από την πτώχευση του 1893 έγινε το εφαλτήριο για την αναδιοργάνωση των δημόσιων οικονομικών της χώρας και μετά από μια δεκαετία περίπου, η Ελλάδα όχι μόνο κατόρθωσε να ανακάμψει οικονομικά αλλά και να εκπληρώσει σε μεγάλο βαθμό τους εθνικούς της πόθους και να διπλασιαστεί εδαφικά και πληθυσμιακά. Οι αιτίες και το δημοσιονομικό αδιέξοδο του 1893 σοκάρουν με τα διαχρονικά τους χαρακτηριστικά. Η ελληνική οικονομία βρέθηκε αντιμέτωπη με μια κρίση που θυμίζει σε πολλά τη σημερινή...

Στις τελευταίες δεκαετίες του 19ου αιώνα, επηρεασμένοι από το ευρωπαϊκό πνεύμα της βιομηχανικής και καπιταλιστικής προόδου, οι Έλληνες πολιτικοί βάλθηκαν να θέσουν τα θεμέλια για την είσοδο της Ελλάδας σε μια νέα περίοδο ευημερίας. Οι προθέσεις ήταν καλές, το κόστος όμως αποδείχτηκε αβάσταχτο. Ο υπέρμετρος και ανεξέλεγκτος εξωτερικός δανεισμός, σε συνδυασμό με τις εγγενείς αδυναμίες της οικονομίας της χώρας, οδήγησε σε υπερδιόγκωση του δημοσίου χρέους.

Το έλλειμμα εκτοξεύτηκε σε δυσθεώρητα ύψη και μοιραία κάθε νέο δάνειο εξυπηρετούσε τα τοκοχρεολύσια

του προηγούμενου. Η παθογένεια του πολιτικού συστήματος ήταν ίσως ο βασικός παράγοντας της χρεοκοπίας.

Ο παντοδύναμος δικομματισμός εκείνης της εποχής προωθούσε την ευνοιοκρατία και κάθε κόμμα φρόντιζε να ακυρώνει τις επιλογές του αντιπάλου του καθιλώνοντας την πρόοδο των δημοσίων έργων ή την εξυγίανση κρατικού μηχανισμού, που κατέληξε υδροκέφαλος και δραχμοβόρος.

Οι πολιτικές δυνάμεις είχαν αποδωθεί σε έναν άνευ προηγουμένου λαϊκισμό και, αντί να αναλάβουν το πολιτικό κόστος των επιλογών τους, έκλειναν τα μάτια μπροστά στη διαφαινόμενη κατάρρευση, επιμένοντας να δανείζονται με ακόμα δυσμενέστερους όρους. Ενώ η χώρα κατέρρεε οικονομικά, οι πολιτικές δυνάμεις όχι μόνον δεν ασχολούνταν με τα πραγματικά προβλήματα, αλλά, αντίθετα, δημιουργούσαν νέα εξίσου καταστροφικά. Στην προσπάθειά τους να αποπροσανατολίσουν την κοινή γνώμη έσυραν τη χώρα σε έναν καταστροφικό πόλεμο με τον κατά πολύ ισχυρότερο τουρκικό στρατό. Αν δεν ήταν ευνοϊκές για μας οι διεθνείς συγκυρίες, οι Τούρκοι θα είχαν επανακαταλάβει ολόκληρη την Ελλάδα! Ο ταπεινωτικός πόλεμος του 1897 έδωσε και τη χαριστική βολή σε ένα πολιτικό και δημοσιονομικό σύστημα που σάπιζε. Η υπερχρέωση οδήγησε σε καθεστώς διεθνούς οικο-

ΟΙ ΑΙΤΙΟΙ ΤΗΣ ΚΑΤΑΣΤΑΣΕΩΣ ΜΑΣ.

νομικού ελέγχου από τους ξένους δανειστές, κάτι που ισοδυναμούσε με απώλεια της εθνικής ανεξαρτησίας και ταπείνωση.

Αν όλα αυτά δε μοιάζουν και τόσο μακρινά, ίσως ήρθε η ώρα να διδαχθούμε από τα ιστορικά γεγονότα και να αντιμετωπίσουμε τις χρόνιες παθολογίες του ελληνικού κράτους. Γιατί, όταν η ιστορία επαναλαμβάνεται, δεν επαναλαμβάνεται πάντοτε ως φάρσα... ■

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

- 06.** Πώς κατέρρευσε η ελληνική οικονομία
Πού οφείλεται η πτώχευση του 1893
- 34.** Πώς οδηγηθήκαμε στο... μνημόνιο του 1897
Η Ελλάδα στα νύχια του ΔΟΕ
- 62.** Από την καταστροφή στην αναγέννηση
Πώς σε μία δεκαπενταετία η Ελλάδα μεταμορφώθηκε
- 76.** Πρωθυπουργός των έργων αλλά και της πτώχευσης
Ο ηγέτης που επωμίστηκε το κόστος της χρεοκοπίας
- 86.** Οι απαρχές του ελληνικού χρέους
Υποθηκευμένη η εθνική ανεξαρτησία
- 92.** Το ελληνικό «κραχ» του 1932
Άγρια κερδοσκοπικά παιχνίδια εις βάρος της δραχμής

Πώς κατέρρευσε η ελληνική οικονομία

ΠΟΥ ΟΦΕΙΛΕΤΑΙ Η ΠΤΩΧΕΥΣΗ ΤΟΥ 1893

Καθ' όλη τη διάρκεια του 19ου αιώνα το ελληνικό κράτος αιμοδοτούνταν από τον εξωτερικό δανεισμό, με ολοένα και πιο επαχθείς όρους.

Η υπερχρέωση σε συνδυασμό με την ανεπάρκεια των κυβερνητικών δομών και τον τυχοδιωκτισμό των κεφαλαιούχων άδειασαν τα ταμεία.

Η πτώχευση του 1893 δεν αποτελεί την πρώτη περίπτωση παύσης πληρωμών στη σύγχρονη ελληνική ιστορία. Η ιστορία της σύναψης δανείων και στη συνέχεια η αδυναμία εξόφλησής τους αρχίζει ουσιαστικά πριν από την ίδρυση του ελληνικού κράτους ή, μάλλον, κατά τη γέννησή του, κατά τη διάρκεια της Επανάστασης του 1821. Η σύναψη δύο δανείων το 1824 και 1825 αποτέλεσε την αφετηρία ενός φαύλου κύκλου σε μια οικονομία με εξαρχής ελαττωματικές δομές. Τα δάνεια της Επανάστασης και την αδυναμία εξόφλησής τους το 1827, ακολούθησε η σύναψη του δανείου του 1832 που συνοδεύτηκε απ' την εκλογή του Οθωνα ως βασιλιά της Ελλάδας. Ούτε όμως και το ανεξάρτητο πλέον ελληνικό κράτος μπόρεσε να ανταποκριθεί στις υποχρεώσεις του και

το 1835 και 1837 προχώρησε σε αναστολή πληρωμών των τοκοχρεολυσίων, για να κηρύξει το 1843 παύση πληρωμών.

Η κίνηση αυτή οδήγησε στον αποκλεισμό της Ελλάδας απ' τις διεθνείς χρηματοπιστωτικές αγορές. Επίσης, αυτή η πάγια αδυναμία καταβολής των τοκοχρεολυσίων των δανείων κατέστησε συχνή την πρακτική της επέμβασης των ξένων δυνάμεων στα εσωτερικά της χώρας, πάντα με πρόσχημα το δημόσιο χρέος. Μέσα στο πλαίσιο αυτό εντασσόταν και η επιβολή στη χώρα του Διεθνούς Οικονομικού Ελέγχου (ΔΟΕ).

Το 1860, μετά την υπογραφή συμφωνίας μεταξύ της Ελλάδας και των πιστωτριών χωρών, το ελληνικό βασίλειο υποχρεωνόταν να πληρώνει σταθερή ετήσια δόση ύψους 900 χιλιάδων φράγκων, η οποία μετά την πάροδο πενταε-

τίας θα αναπροσαρμοζόταν προς τα πάνω. Παράλληλα, οι Δυνάμεις διατηρούσαν το δικαίωμα της επέμβασής τους στα εσωτερικά της χώρας, ενώ εξακολουθούσε να ισχύει η πρακτική της διάθεσης των κρατικών εισπράξεων κατά προτεραιότητα προς την κατεύθυνση της αποπληρωμής των δανείων.

Επειτα από πάροδο πενήντα περίπου χρόνων το ελληνικό κράτος θα πετύχει το 1878 τον συμβιβασμό με τους ξένους πιστωτές που αφορούσε το σχέδιο αποπληρωμής των δανείων της ανεξαρτησίας. Ο διακανονισμός αυτός εξυπηρετούσε έναν βασικό στόχο, το άνοιγμα των διεθνών χρηματαγορών στα ελληνικά χρεόγραφα έτσι ώστε να μπορέσει να αναπτυχθεί ο κρατικός προϋπολογισμός με κεφάλαια που τόσο είχε ανάγκη, έργα υποδομής απ' τη μία και στρατιωτικές δαπάνες απ' την άλλη.

Μια από τις γνωστές σατιρικές λιθογραφίες του Νέου Αριστοφάνη με την οποία διακωμωδείται η υποτακτική συμπεριφορά του Τρικούπη απέναντι στο σέμμα (Εθνικό Ιστορικό Μουσείο).

Ο ΑΠΟΔΙΟΠΟΜΠΑΙΟΣ ΤΗΣ ΑΥΛΗΣ ΑΠΕΙΛΩΝ.

ΑΣΘΕΝΙΚΕΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΔΟΜΕΣ

Πριν όμως ξεκινήσουμε την ανάλυση του χρονικού με αφετηρία το 1878 και την έναρξη σύναψης νέων δανείων, είναι αναγκαίο να δούμε τις δομές που είχε η ελληνική οικονομία, αλλά και τα εμπόδια που παρουσιάζονταν σε κάθε προσπάθεια ανάπτυξης. Τα εδάφη που αποτέλεσαν το πρώτο ελληνικό κράτος το 1830 ήταν κατά βάση περιοχές αγροτικές, με αραιό πληθυσμό (17 κάτοικοι ανά τετ. χιλιόμετρο). Η βιομηχανική επανάσταση δεν είχε αγγίξει στο ελάχιστο το νεοσύστατο κράτος, που ήταν κατεστραμμένο απ' τον πόλεμο της ανεξαρτησίας. Ολα αυτά δεν σημαίνουν φυσικά πως η ελληνική επικράτεια ήταν οικονομικά απομονωμένη και αυτοκαταναλωτική, κάθε άλλο μάλιστα. Στην πραγματικότητα αποτελούσε μια παραδοσιακή μεσογειακή οικονομία, που ανήκε στο εμπορικό δίκτυο της Μεσογείου, έχοντας ως βασικά προϊόντα το λάδι, το κρασί και το σιτάρι.

Τα πλοία των Ελλήνων εμπόρων που κυριαρχούσαν στις θάλασσες της Ανατολικής Μεσογείου όλο τον 18ο αι. επλήγησαν σημαντικά την περίοδο του αγώνα της ανεξαρτησίας. Βαθμιαία όμως, μετά το 1830, το ελληνικό εμπορικό ναυτικό κατάφερε να αποκτήσει και πάλι μεγάλη ισχύ, ενώ μετά το 1870 η ατμοπλοία παραμέρισε σταδιακά τα ιστιοφόρα πλοία.

Ενα ζήτημα που όφειλε να βρει σύστημα λύση ήταν η αναδιανομή του εθνικού πλούτου, που θα είχε ως αποτέλεσμα τη βελτίωση της αγροτικής παραγωγής. Αυτό μεταφραζόταν σε ιρακώρηση των πρώην τουρκικών εδαφών που είχαν περιέλθει στο κράτος μετά το 1830 και είχαν εθνικοποιηθεί. Όλα αυτά όμως την πρώτη δεκαετία της οθωνικής περιόδου δεν είχε εισθεί ακόμη καμία ενέργεια προς την κατεύθυνση. Αν και ο Βανθιέρς είχε διατυπώσει στα 1832 ένα αναπτυξιακό πρόγραμμα, ίσως πέρασαν τουλάχιστον δύο δεκαετίες μέχρι να αρχίσει η υλοποίησή του.

Σε ό,τι αφορά τον αγροτικό τομέα, η πιο σημαντική αλλαγή μετά την Επανάσταση ήταν εκείνη του ιδιοκτησιακού καθεστώτος.

Πριν από την Επανάσταση, το μεγαλύτερο μέρος των γαιών, στις πεδιάδες κυρίως, ανήκε στους μουσουλμάνους. Μετά την Επανάσταση, τα εδάφη αυτά έμειναν ελεύθερα και οι Έλληνες κάτοικοι των ορεινών περιοχών μετανάστευσαν στις πεδιάδες. Ιδιοκτήτης των εδαφών αυτών ήταν το ελληνικό κράτος, όπως προαναφέρθηκε, με τους αγρότες να καλλιεργούν απλώς πλέον τις γαίες. Η κατάσταση αυτή δεν άλλαξε όλη την οθωνική περίοδο, για

Ως έτος έναρξης της πορείας που οδήγησε στην πτώχευση του 1893 πρέπει να θεωρηθεί το 1878, όταν ξεκίνησε ο υπέρμετρος δανεισμός

τρεις περίπου δεκαετίες και αποτέλεσε πεδίο αντιπαράθεσης κράτους και αγροτών.

Την περίοδο της έξωσης του Οθωνα (1862) η πυκνότητα του πληθυσμού ήταν 24 κάτοικοι ανά τετ. χιλιόμετρο, τη στιγμή που στην Ευρώπη ήταν 30-40. Στην πράξη αυτό σήμαινε ότι μεγάλες εκτάσεις γης έμειναν αναξιοποίητες, ενώ κύριες καλλιέργειες παρέμεναν τα δημητριακά, η ελιά και το αμπέλι. Ο εξοπλισμός του Έλληνα αγρότη σύμφωνο με τον Thiersch παρέμενε ίδιος με την αρχαιότητα. Η έλλειψη λιπασμάτων δεν επέτρεπε τη συνεχή καλλιέργεια των κτημάτων.

Η χαμηλή απόδοση παραγωγής δεν επέτρεπε την επένδυση κεφαλαίων αφού το ανώτατο ποσοστό κέρδους ήταν 28% περίπου. Επιπλέον η έλλειψη οδικού δικτύου δυσχέραινε περισσότερο τα πράγματα, πλήθος προϊόντων στην ενδοχώρα παρέμενε απούλητο

λόγω της αδυναμίας μεταφοράς ι με πλοία.

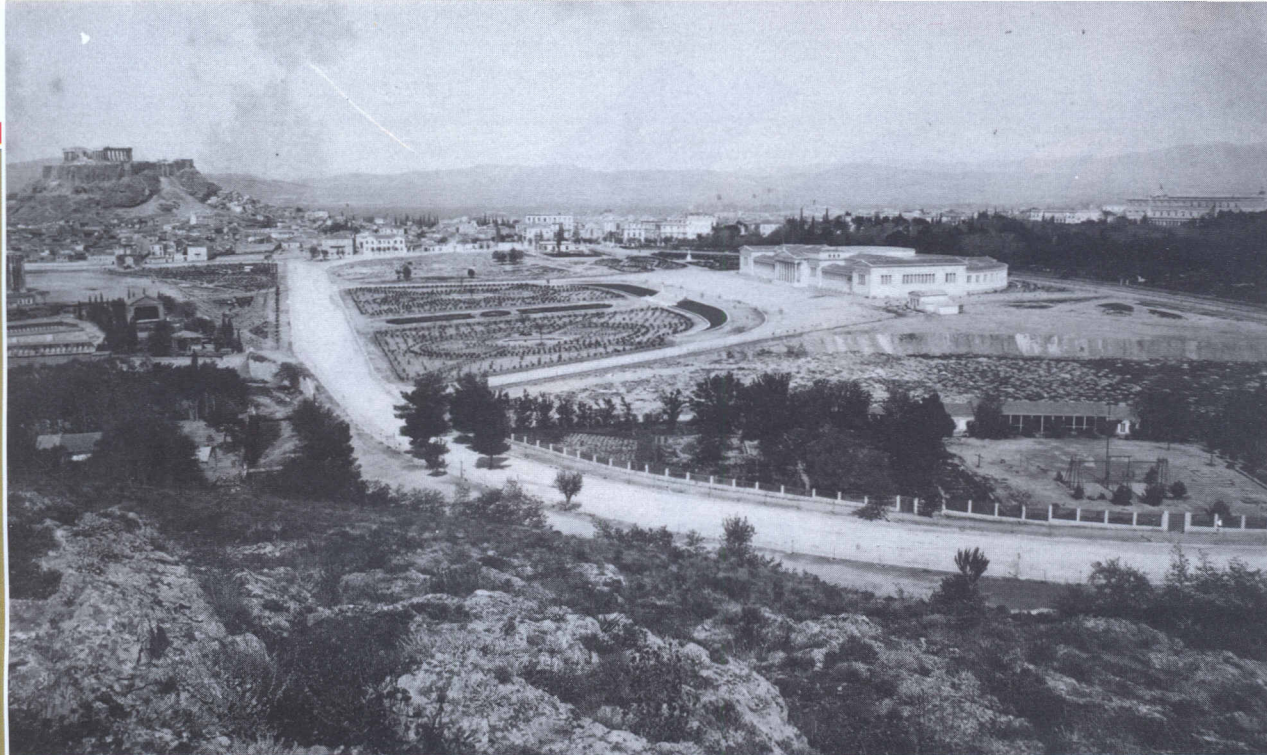
Ως προς το ζήτημα της κατανομής του πληθυσμού στις πόλεις και την παιθροφάνηκε να σημειώνεται αύξηση της αστυφιλίας. Από 12 πόλεις άνω των 5.000 κατοίκων το 1856, φτάνουμε στα 23 τη δεκαετία του 1880, αποτελώντας το 23% του πληθυσμού. Η εξέλιξη αυτή δεν είναι άσχετη απ' το κύμα εκβιομηχάνισης που σημειώνεται την ίδια περίοδο. Μεταξύ 1868-1874 σημειώνεται στην Ελλάδα το πρώτο κύμα βιομηχανικών επενδύσεων. Τα μόλις 27 εργοστάσια του 1867 αυξάνονται σε περίπου 120 το 1875. Η αύξηση του πληθυσμού και η άνοδος των εμπορευματικών καλλιεργειών επέτρεψαν αυτή την έκρηξη.

Η περίοδος που μεσολάβησε από την έξωση του Οθωνα ως και το 1878, χρονιά στην οποία επιτεύχθηκε ο πολυπόθητος συμβιβασμός για την αποπληρωμή των δανείων, τα ελλείμματα συνεχίζουν να κάνουν αισθητή την παρουσία τους, ενώ ταυτόχρονα το κράτος όντας αποκλεισμένο απ' τις διεθνείς χρηματαγορές θα στραφεί προς τον εσωτερικό δανεισμό μην έχοντας άλλη λύση.

ΣΤΗ ΜΕΓΚΕΝΗ ΤΟΥ ΔΑΝΕΙΣΜΟΥ

Ως έτος-τομή που οδήγησε στην πτώχευση του 1893 και η οποία έφερε με τη σειρά της την πτώχευση του 1897 με την επιβολή της ΔΟΕ, πρέπει να θεωρηθεί το 1878. Την περίοδο εκείνη η τότε κυβέρνηση Κουμουνδούρου είχε βρεθεί σε ευνοϊκή θέση μετά τη λήξη του Ρωσοτουρκικού Πολέμου του 1877-1878, που έφερε σε νέα φάση το Ανατολικό Ζήτημα με τη δημιουργία νέων κρατών στη Βαλκανική.

Την υπογραφή της Συνθήκης του Αγίου Στεφάνου με τη δημιουργία της Μεγάλης Βουλγαρίας ανέτρεψε, ευτυχώς για την Ελλάδα, η παρέμβαση των άλλων ευρωπαϊκών δυνάμεων με τη σύγκληση του Συνεδρίου του Βερολίνου το 1878. Τότε ο Κουμουνδούρος εκμεταλλευόμενος τις πολιτικές περιστάσεις (βαλκανική κρίση) αλλά και

Φωτογραφία του Ζαπείου στις αρχές της δεκαετίας του 1890. Στα χρόνια που εξετάζουμε και κυρίως κατά τις πρωθυπουργικές θητείες του Χαρίλαου Τρικούπη σημειώθηκε μια έντονη αναμόρφωση του αστικού τοπίου. (Γεννάδειος Βιβλιοθήκη).

την οικονομική συγκυρία που υπήρχε λόγω της διεθνούς ύφεσης, πέτυχε την υπογραφή συμφωνίας για τη ρύθμιση των δανείων της ανεξαρτησίας.

Οι ελληνικές κυβερνήσεις από τότε και στο εξής απέκτησαν τη δυνατότητα να δανειστούν πρωτοφανή ποσά για τα δεδομένα της Ελλάδας. Οι όροι της παγκόσμιας αγοράς με τους οποίους θα αποκτούσαν τα ποσά ήταν εντελώς άγνωστοι για τους διοικούντες τη χώρα. Ετοιμίζεται η ταχύτητα με την οποία προέβλεπαν οι κυβερνήσεις σε διαπραγματεύσεις για σύναψη δανείων, αμέσως μετά την υπογραφή του διακανονισμού, ενδίδοντας στον πειρασμό των τεράστιων κεφαλαίων που βρίσκονταν μπροστά τους.

Τα αποτελέσματα αυτής της πολιτικής ήταν η εκτίναξη του δημόσιου χρέους από 168 εκατομμύρια το 1876 σε ε-

πταπλάσιο νούμερο ως το 1893 (1.160 εκατομμύρια δρχ.).

Το πρώτο δάνειο ύψους 60 εκατομμυρίων γαλλικών φράγκων υπογράφηκε στις 4 Ιανουαρίου 1879 απ' τον Κουμουνδούρο, που είχε επανέλθει στην εξουσία ύστερα από ένα διάλειμμα διακυβέρνησης απ' τον Τρικούπη. Το συνολικό ποσό που συγκεντρώθηκε ήταν 44 εκατομμύρια φράγκα και δανειστής ήταν το Comptoir d' Escompte de Paris και ο Ανδρέας Συγγρός.

Οι ευνοϊκές συγκυρίες για την ελληνική οικονομία, που είχαν αρχίσει με το ξεκίνημα της δεκαετίας του 1870 και μεταφράζονταν στην εισροή κεφαλαίων των ομογενών με την ίδρυση της Γενικής Πιστωτικής Τράπεζας και στη συνέχεια της Τράπεζας Βιομηχανικής Πίστεως, αλλά και η εξαγορά των μεταλλείων του Λαυρίου και τέλος οι

διαπραγματεύσεις για την υπογραφή σύμβασης για την κατασκευή σιδηροδρομικού δικτύου, δεν θα διαρκούσαν για πολύ.

Η αγροτική μεταρρύθμιση του Κουμουνδούρου το 1871 δημιούργησε τις προϋποθέσεις για μια περαιτέρω ανάπτυξη της οικονομίας. Η διανομή των εθνικών γαιών ενίσχυσε τη μικρή ιδιοκτησία και οδήγησε σε αύξηση της παραγωγής της καλλιέργειας της σταφίδας, η οποία παρουσίαζε ραγδαία αύξηση σε ζήτηση, με κύριους αγοραστές αρχικά τους Άγγλους, που τη χρησιμοποιούσαν για την παρασκευή της ποτιγίας, και μετά το 1872 τους Γάλλους, που λόγω της επιδημίας φυλλοξήρας που είχαν υποστεί τα αμπέλια τους χρειάζονταν τη σταφίδα για την παραγωγή κρασιού.

Η δεκαετία του 1880 αρχίζει με ευνοϊκούς όρους για το ελληνικό κράτος, που ενισχυμένο μετά τη σύναψη δανείου το 1878 και την αύξηση των εξαγωγών, λόγω της σταφίδας κυρίως, θα συμμετάσχει ενεργά για πρώτη φορά στην ανάπτυξη της οικονομίας με την κατασκευή δημοσίων έργων. Το 1881 ο Κουμουνδούρος θα υπογράψει τρεις συμβάσεις για την κατασκευή τριών σιδηροδρομικών γραμμών (Πειραιά - Λάρισα, Πειραιά - Πειραιά - Πάτρας και Βόλου - Λάρισα). Την ίδια χρονιά

ΠΡΟΫΠΟΛΟΓΙΣΜΟΙ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ (σε εκ. δρχ.)

Έτη	Τακτικά έσοδα	Συνολικές δαπάνες	Συνολικά ελλείμματα	Μέσος όρος ετήσιου ελλείμματος
1833-1878	933,5	1170	236,5	5,2 κατ' έτος
1879-1892	992,9	1464	474,1	36,2 κατ' έτος

ΥΠΗΡΕΣΙΑ
ΠΟΛΙΤΕΙΑ

ΧΡΥΣΟΣ
11200.

ΚΥΒΕΡΝΗΣΙΣ

ΕΑΝ ΤΑ ΠΡΑΓΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΠΛΗΝΕ ΜΕ ΤΕΤΟΙΟ ΒΗΜΑ
ΘΑ ΦΘΑΣΩΜΕΝ ΤΟΥΣ ΑΛΛΟΥΣ ΛΑΟΥΣ ΣΤΑΙΣ ΚΑΛΕΝΔΕΣ.

Γελοιογραφία στον Νέο
Αριστοφάνη, η οποία
καυτηριάζει τον αργό ρυθμό
που ακολουθούσαν
οι κυβερνήσεις Τρικούπη
και Δηλιγιάννη ως προς τον
εκσυγχρονισμό της χώρας.
(Εθνικό Ιστορικό Μουσείο).

υπογράφεται κάρη σε πρωτοβουλία του Κουμουνδούρου η σύμβαση για την κατασκευή της δώρυγας της Κορίνθου. Ολη αυτή η ανάπτυξη δεν ήταν δυνατό να έχει μεγάλη διάρκεια, γι' αυτό όταν τα εξωτερικά δεδομένα άλλαξαν, κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1880, παρουσιάστηκε μεγάλη κάμψη της οικονομίας που οδήγησε, σε συνδυασμό με τα συνεχή δάνεια, στην πτώχευση αρχές της δεκαετίας του 1890.

Υστερα από μακρές και επίπονες διαπραγματεύσεις η Ελλάδα πέτυχε να επεκτείνει τα βόρεια σύνορά της, με την προσάρτηση της Θεσσαλίας, εκτός της Ελασσόνας και της Αρτας απ' την Ηπειρο. Αυτή ήταν η απόφαση της Διάσκεψης της Κωνσταντινούπολης της 10ης Φεβρουαρίου 1881, την οποία και δέχτηκε η κυβέρνηση Κουμουνδούρου.

Η προσάρτηση της Θεσσαλίας και της Αρτας επέφερε εδαφική και πληθυσμιακή αύξηση, ενώ σε κοινωνικό επίπεδο τα νέα εδάφη άλλαξαν ριζικά την κατάσταση στο ζήτημα της ιδιοκτησίας. Η υπόλοιπη Ελλάδα, με εξαίρεση εκτάσεις της Βοιωτίας και της Εύβοιας, κυριαρχούνταν από μικροϊδιοκτήτες γης. Αντίθετα οι πεδιάδες της Θεσσαλίας κυριαρχούνταν από τουρκικά τσιφλίκια, για τα οποία προβλεπόταν απ' τις διεθνείς συμφωνίες η πλήρης προστασία της γαιοκτησίας. Πράγματι, πριν ακόμη ολοκληρωθεί η ένωση της Θεσσαλίας με την Ελλάδα, οι Τούρκοι μεγαλογαιοκτήμονες άρχισαν να πουλούν τα κτήματά τους στους Έλληνες κεφαλαιούχους.

Όταν ολοκληρώθηκε η προσάρτηση της Θεσσαλίας, Οκτώβριο του 1881, το σύνολο των κτημάτων είχε μοιραστεί σε μεγάλους ιδιοκτήτες. Έτσι οι μισοί αγρότες της Θεσσαλίας δούλευαν στα κτήματα ως κολίγοι, ενώ στην Αρτα η μεγάλη ιδιοκτησία κάλυπτε πάνω απ' το 70% της καλλιεργήσιμης γης. Η αλλαγή του νομικού καθεστώτος της Θεσσαλίας, στο οποίο ίσχυε πλέον αντί του οθωμανικού το καθεστώς πλήρους αστικής ιδιοκτησίας, επέτρεψε στους τσιφλικάδες να καταργήσουν τα προνόμια που απολάμβαναν προ του 1881 οι κολίγοι.

Οι μεγαλοϊδιοκτήτες γης αποτέλε-

σαν μια πολύ ισχυρή ομάδα μέσα στο ελληνικό κράτος, ενώ δεν πρέπει να θεωρηθεί τυχαίο πως η πλειονότητα εκείνων που αγόρασαν τα τουρκικά τσιφλίκια προερχόταν απ' τους κεφαλαιούχους ομογενείς που είχαν αρχίσει να επενδύουν κεφάλαια στο ελληνικό κράτος μετά το 1873, όπως είδαμε.

Οι Ζαρίφης, Ζάππας, Καραπάνος, Συγγρός, κ.ά., που είχαν συμμετάσχει στην ίδρυση Τραπεζών νωρίτερα, ήταν αυτοί που αγόρασαν κυρίως τα πιο πολλά τσιφλίκια. Η σύμπτωση αυτή δεν είναι τυχαία και εξηγεί το γιατί δεν πραγματοποιήθηκε η αντίθεση μεταξύ μεγαλοϊδιοκτητών γης και αστών. Οι

Ο Κουμουνδούρος θα συνάψει δεύτερο εξωτερικό δάνειο στις αρχές του 1881, ύψους 120 εκατομμυρίων χρυσών φράγκων

δεύτεροι δεν προχώρησαν στην υλοποίηση ενός πολιτικού προγράμματος που θα καταργούσε τους δασμούς των εισαγόμενων σιτηρών, αλλά και όταν επιτεύχθηκε η απαλλοτρίωση, αυτό δεν εξαφάνισε την οικονομική δύναμη των τσιφλικάδων ως κυρίαρχης δύναμης της οικονομίας.

ΤΟ ΔΑΝΕΙΟ ΚΑΙ ΟΙ ΕΚΛΟΓΕΣ ΤΟΥ 1881

Μετά την ένωση της Θεσσαλίας με την Ελλάδα, η κυβέρνηση Κουμουνδούρου διέλυσε τη Βουλή και προχώρησε στην προκήρυξη εκλογών για τις 20 Δεκεμβρίου του 1881. Προηγουμένως ο Κουμουνδούρος θα έχει συνάψει το δεύτερο εξωτερικό δάνειο, μετά το 1878, αρχές του 1881, ύψους 120 εκατομμυ-

ρίων χρυσών φράγκων. Το δάνειο αυτό εκδόθηκε με ρήτρα χρυσού και σε τιμή αρκετά χαμηλή, 68%, υπό το άρτιο. Το ετήσιο επιτόκιο του δανείου οριζόταν σε 5%. Στο δάνειο αυτό μεσολάβησε όμιλος ομογενών κεφαλαιούχων με επικεφαλής τον Ανδρέα Συγγρό.

Τα σπουδαιότερα ανταλλάγματα που θα απέκμιζε ο όμιλος απ' το ελληνικό κράτος, ήταν η παραχώρηση αποκλειστικότητας διάθεσης των ομολογιών και τοκοχρεολυσίων στις τράπεζες του ομίλου (νέα Τράπεζα Ηπειροθεσσαλίας και Τράπεζα Κωνσταντινουπόλεως με κύριο μέτοχο τον Συγγρό). Αντίθετα, οι δεσμεύσεις που ανέλαβαν οι ομολογιούχοι για ανάπτυξη της οικονομίας και στήριξη της αγροτικής παραγωγής, σε Θεσσαλία και Ηπειρο ουδέποτε πραγματοποιήθηκαν.

Οι δύο κορυφαίοι πολιτικοί της εποχής, Κουμουνδούρος και Τρικούπης, ήταν οι κυρίαρχοι των εκλογών του Δεκεμβρίου 1881. Εξέλεξαν συνολικά 173 απ' τις 245 έδρες του κοινοβουλίου. Το κόμμα του Τρικούπη ήρθε πρώτο με 90 έδρες αντί 83 του Κουμουνδούρου. Μέσα στους υπόλοιπους βουλευτές υπήρχαν και 35 ανεξάρτητοι απ' τη Θεσσαλία. Το ζήτημα της νομιμότητας της εκλογής των Θεσσαλών βουλευτών απασχόλησε για 40 περίπου μέρες την βουλή ως και τις 26 Φεβρουαρίου του 1882. Ο υποψήφιος του Τρικούπη για πρόεδρος Βουλής εξελέγη με ψήφους 127 έναντι 76 του υποψηφίου του Κουμουνδούρου. Αυτό έγινε γιατί 30 απ' τους 35 Θεσσαλούς βουλευτές είχαν προσχωρήσει ομαδικά στον Τρικούπη. Αποτέλεσμα των παραπάνω ήταν ο σχηματισμός ισχυρής κυβέρνησης απ' τον Τρικούπη στις 3 Μαρτίου 1882. Ο Τρικούπης ανέλαβε ο ίδιος και τα υπουργεία Εξωτερικών και Εσωτερικών.

Ο θάνατος του Κουμουνδούρου το 1883 άφησε γι' αρκετό διάστημα τον Τρικούπη χωρίς ουσιαστικό αντίπαλο στη Βουλή, γεγονός που του έδωσε τη δυνατότητα να κυβερνήσει χωρίς ισχυρή αντιπολίτευση. Η κυβέρνηση αυτή ήταν η μακροβιότερη ως τότε και διήρκεσε ως και τις εκλογές του 1885. Αν και ηττήθηκε απ' το Δηλιγιάννη, ο Τρικούπης θα επανέλθει στην εξουσία

Ο Χαρίλαος Τρικούπης
με το πενάκι του Θέμου
Αννίνου κρατώντας τα
περισσεύματα... Από το
σατιρικό «Άστυ» της εποχής
(Εθνικό Ιστορικό Μουσείο).

ΤΑ ΠΕΡΙΣΣΕΥΜΑΤΑ

το 1886 μετά την παραίτηση του αντιπάλου του λόγω της αποτυχίας του στο θέμα της Ανατολικής Ρωμυλίας. Ο Τρικούπης θα κυβερνήσει συνεχώς ως και τις εκλογές του 1890 οπότε πητήθηκε για δεύτερη φορά.

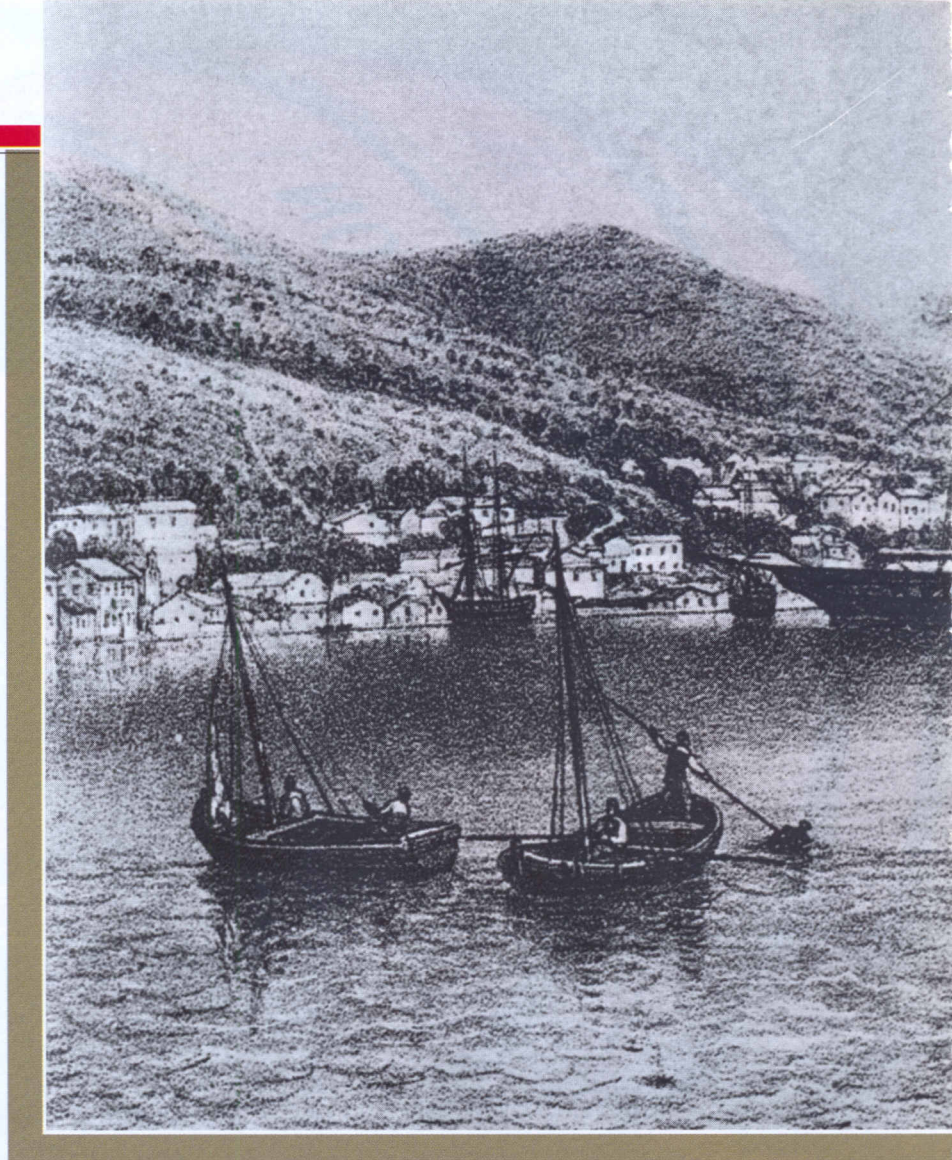
Ο Τρικούπης ως βασικό στόχο της πολιτικής του είχε την εφαρμογή ενός μεταρρυθμιστικού προγράμματος το οποίο θα εκσυγχρόνιζε τη χώρα πάνω σε δυτικά πρότυπα. Ένα εκλεκτό επιτελείο νομομαθών και οικονομολόγων (Καλλιγιάς, Κεχαγιάς, Δεμάθας) συγκεντρώθηκε γύρω απ' τον πρωθυπουργό. Σύμφωνα με τον ίδιο τον Τρικούπη, η οικονομική του πολιτική θα στηριζόταν σε υψηλούς κρατικούς πόρους και τη συνδρομή της ιδιωτικής πρωτοβουλίας.

Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΟΥ ΤΡΙΚΟΥΠΗ

Στόχος της οικονομικής πολιτικής του Τρικούπη ήταν η ταχεία εκβιομηχάνιση. Οι οικονομικές προτεραιότητες διαμορφώθηκαν σε μεγάλο βαθμό απ' τη διεθνή οικονομική κρίση. Η ύφεση που έπληξε τη Δυτική Ευρώπη τη δεκαετία του 1870 έκανε τους κεφαλαιούχους της Ευρώπης να αναζητήσουν νέες αγορές. Τη δεκαετία του 1870 αρχίζει η εξαγωγή κεφαλαίων απ' την Ευρώπη προς τα βαλκανικά κράτη, κάτι που μεταφραζόταν σε χορήγηση επιπλέον δανείων.

Ο διακανονισμός που πέτυχε ο Κουμουνδούρος το 1878 έδινε τη δυνατότητα στον Τρικούπη να πετύχει την εισροή ξένων κεφαλαίων. Πράγματι ο Τρικούπης προχώρησε σε σύναψη εξωτερικών δανείων σε βαθμό που μπορεί να χαρακτηριστεί και υπερβολικός. Ο Τρικούπης, δε, στήριζε την οικονομική του πολιτική μόνο στα εξωτερικά δάνεια. Η άνοδος του εθνικισμού στην Τουρκία έκανε πολλούς πλούσιους ομογενείς να εγκατασταθούν στην Ελλάδα μόνιμα, ενισχύοντας με τα κεφάλαιά τους την εθνική οικονομία.

Ο Τρικούπης απ' την άλλη είχε να αντιμετωπίσει τη διεθνή ύφεση που έ-

Ο Τρικούπης στόχευε στην εφαρμογή ενός μεταρρυθμιστικού προγράμματος, το οποίο θα εκσυγχρόνιζε την χώρα πάνω σε δυτικά πρότυπα

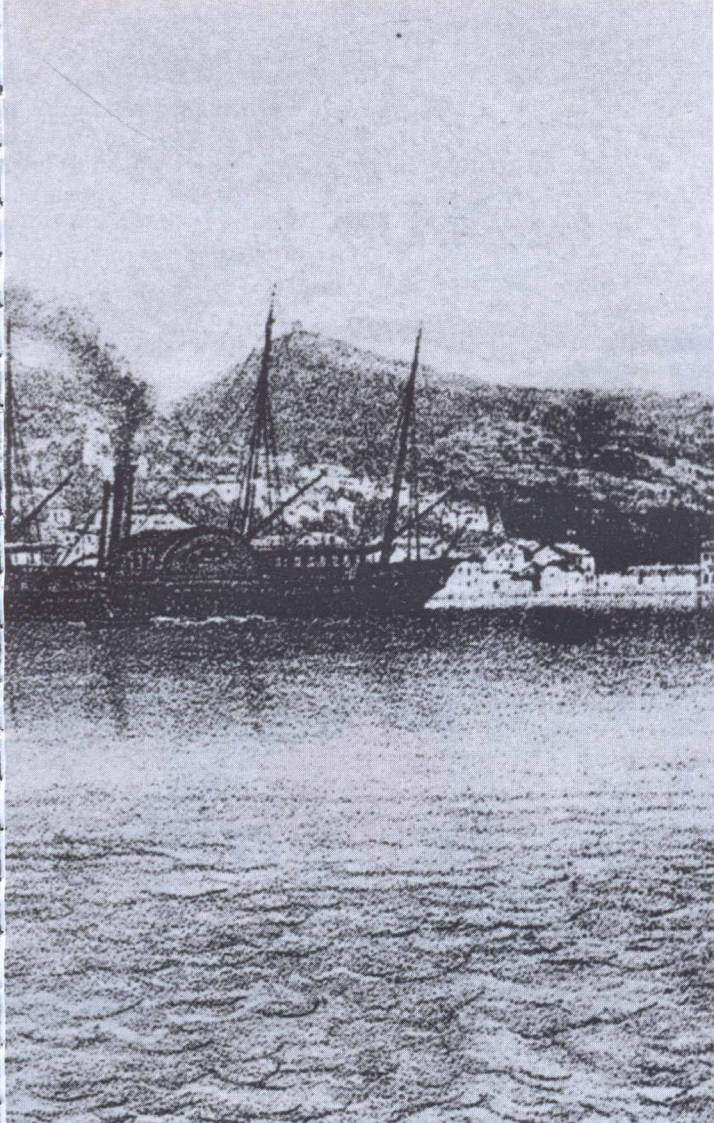
πληττε και την Ελλάδα. Εξαιτίας της η εξαγωγή της ελληνικής σταφίδας είχε συρρικνωθεί σημαντικά, μειώνοντας κατά πολύ το συναλλαγματικό απόθεμα.

Ο περιορισμός της δυνατότητας της ελληνικής οικονομίας για εξαγωγές είχε ως συνέπεια και τη μείωση των κρατικών εσόδων. Το σχέδιο του Τρι-

κούπη να αποτελέσει το κεφάλαιο των ομογενών φορέα ανάπτυξης δευτερογενούς παραγωγής με τη συνδρομή του κράτους σε τεχνικοοικονομική υποδομή διαψεύστηκε.

Η πραγματικότητα εξέθεσε τον Τρικούπη, καθώς οι ομογενείς κεφαλαιούχοι αντί να επενδύσουν τα κεφάλαιά τους στην ανάπτυξη της βιομηχανίας, τα διέθεσαν προς απόκτηση εύκολου κέρδους, όπως αγορά γης και κατασκευή δημοσίων έργων.

Ένας ακόμη βασικός λόγος για τον οποίο η δημοσιονομική πολιτική των κυβερνήσεων Τρικούπη δεν είχε την κατάληξη που ανέμεναν οι σχεδιαστές της, ήταν η μη ύπαρξη ελεύθερης βιομηχανίας. Τα δημόσια έργα που αναφέρθηκαν προηγουμένως κατασκευάζονταν με κεφάλαια που προέρχονταν από τρεις βασικές πηγές: δασμούς, φορολογία και εξωτερικό δανεισμό. Για να αντιμετωπίσει την κρίση της δεκα-

Ατμόπλοιο στο λιμάνι της Ιθάκης. Από τα μέσα του 19ου αι. σταδιακά είχε αρχίσει η γενικευμένη χρήση ατμοπλοίων προς αντικατάσταση των ιστιοφόρων πλοίων. (Γεννάδειος Βιβλιοθήκη).

ετίας του 1880, που είχε ως συνέπεια και τη μείωση των τελωνιακών εσόδων της Ελλάδας, ο Τρικούπης προχώρησε στην κατάρτιση νέου δασμολογίου.

Το 1884 η Ελλάδα απέκτησε νέο δασμολόγιο, το οποίο έκανε διάκριση στα εισαγόμενα προϊόντα σε κατηγορίες ανάλογα με το πόσο είχαν συμβάλει στην παραγωγή. Το 1887 το δασμολόγιο συμπληρώθηκε και με άλλες διατάξεις. Η πολιτική αυτή απέφερε περισσότερα έσοδα στο κράτος. Η δεύτερη πηγή εσόδων ήταν η επιβολή φόρων, οι οποίοι έπλητταν στο σύνολό τους τους καταναλωτές κι όχι τους κεφαλαιούχους.

Από 18 δρχ. που ήταν η φορολογική επιβάρυνση ανά κεφαλή το 1875-1878, έφτασε τις 29 δρχ. μεταξύ 1887-1890. Η απόφαση για αύξηση των φόρων εντασσόταν στην απόφαση του Τρικούπη να αφήσει τα ιδιωτικά κεφάλαια ανέγγιχτα προκειμένου να επενδυθούν αυτά στην εγχώρια παραγωγή. Η

αύξηση των έμμεσων φόρων έφτασε το 1895 να καλύπτει το 64% των εσόδων από φόρους, με συνέπεια βέβαια την α-

ντίδραση των κατώτερων λαϊκών στρωμάτων. Τέλη της δεκαετίας του 1880 τα περιθώρια αύξησης των εσόδων από αύξηση των φόρων είχαν εξαντληθεί. Ετσι τα έσοδα δεν επαρκούσαν πλέον για την κάλυψη του δημόσιου χρέους.

Για τον λόγο αυτόν η μεγαλύτερη πηγή κρατικών εσόδων προήλθε απ' τον εξωτερικό δανεισμό. Μέσα σε 12 χρόνια ο Τρικούπης σύναψε οκτώ δάνεια. Ετσι η κυβέρνηση Τρικούπη ήταν η πρώτη που συνέταξε διπλό προϋπολογισμό, τακτικό και έκτακτο. Ο δεύτερος εξυπηρετούσε την άσκηση της κύριας οικονομικής πολιτικής που μεταφραζόταν στην κατασκευή των μεγάλων έργων, απαραίτητων για την οικονομική ανάπτυξη. Κατ' αυτόν τον τρόπο όμως η χώρα μπήκε σε έναν φαύλο κύκλο δανεισμού, καθώς τα τοκοχρεολύσια εξοφλούνταν με νέα δάνεια, εκτινάσσοντας έτσι το ύψος του χρέους σε τεράστια νούμερα.

Μετά το 1890 σημειώθηκε μια ακόμη αρνητική εξέλιξη, ενώ ως τότε το κλίμα που επικρατούσε στις διεθνείς χρηματαγορές ευνοούσε την αύξηση του δημόσιου δανεισμού, η πτώχευση της Αργεντινής το 1890 προκάλεσε διεθνή κρίση. Οι όροι δανεισμού των ασθενέστερων χωρών άλλαξαν προς το χειρότερο. Αυτό επηρέασε με τη σειρά του την πορεία των γεγονότων προς την πτώχευση του 1893.

ΠΡΟΫΠΟΛΟΓΙΣΜΟΙ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ (σε εκ. δρχ.)

Έτος	Ετήσια κυκλοφορία χαρτονομίσματος (σε εκ. δρχ.)	Αναγκαστικά δάνεια Εθνική, Ιονική, Ηπειροθεσσαλίας προς το Κράτος
1876	37	--
1877	--	4,7
1880	57	20,5
1883	104	44,0
1890	115	78,4
1891	--	77,1
1892	138	85,6

Γελοιογραφία στον Νέο Αριστοφάνη, η οποία σπλιτεύει τον Ανδρέα Συγγρό και συνακόλουθα όλους τους Έλληνες ομογενείς που εμπορεύονται από ιδιοτελή συμφέροντα και δεν ενδιαφέρονται για την οικονομική κατάσταση της χώρας.

ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΩΡΑΝ ΤΗΣ ΤΙΜΩΡΙΑΣ ΟΙ ΕΝΟΧΟΙ ΡΙΠΤΟΥΝ
ΤΑ ΕΓΚΛΗΜΑΤΑ ΤΩΝ Ο ΕΙΣ ΕΠΙ ΤΟΥ ΑΛΛΟΥ.

ΜΙΑ ΦΙΛΟΔΟΣΗ ΑΤΖΕΝΤΑ ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΥ

Ενα από τα πιο μεγαλόπνοα σχέδια του Τρικούπη (και αυτό που στέφθηκε με τη μεγαλύτερη επιτυχία) ήταν η κατασκευή δημοσίων έργων. Για να προχωρήσει στην υλοποίηση του προγράμματός του ο Τρικούπης, θα προχωρήσει αμέσως μετά τον σχηματισμό της κυβέρνησής του στη σύναψη δανείου με την Εθνική Τράπεζα, ύψους 20 εκατομμυρίων δρχ. Πρώτη προτεραιότητα του Τρικούπη αποτέλεσε η βελτίωση της συγκοινωνίας. Είναι χαρακτηριστικό ότι έως και το 1882 υπήρχαν μόλις 1.359 χιλιόμετρα αμαξιτών δρόμων σε όλη την επικράτεια, με τα 2/3 τους να είναι στα Ιόνια νησιά, χρονολογούμενα από την περίοδο της αγγλικής κατοχής. Η ανεπάρκεια οδικού δικτύου είχε δυσμενείς συνέπειες στην ανάπτυξη της εσωτερικής αγοράς, με τα γεωργικά προϊόντα πολλών περιοχών να μένουν απούλητα στις αποθήκες.

Σύμφωνα με τη Λύντια Τρίχα, «αμέσως μετά τον σχηματισμό της κυβέρνησης του 1882, ο Τρικούπης ξεκίνησε την υλοποίηση του προγράμματος για την ανάπτυξη των συγκοινωνιών. Με ένα δάνειο 20 εκατομμυρίων δρχ. που συνήψε με την Εθνική Τράπεζα, άρχισε να κατασκευάζει πλήρες δίκτυο εθνικών οδών, με επαρχιακές και δημοτικές διακλαδώσεις». Ως και το 1890 οι κυβερνήσεις Τρικούπη πέτυχαν τον τριπλασιασμό του δικτύου αμαξιτών οδών, το οποίο ξεπερνούσε πλέον τις 4 χιλιάδες χιλιόμετρα. Είναι αρκετά ενδιαφέρουσα η άποψη του Τρικούπη για την επιβολή των διοδίων στις εθνικές οδούς. Ο Μεσολογγίτης πολιτικός θεωρούσε πως αυτά έπρεπε να αντικατασταθούν σταδιακά από κάποιον φόρο, κι αυτό γιατί με την επέκταση του δικτύου σε όλη τη χώρα, το ευεργέτημα θα ήταν πλέον γενικό κι όχι ειδικό, σε μια συγκεκριμένη δηλαδή περιοχή.

Η κατασκευή σιδηροδρομικού δικτύου αποτελούσε ανάλογης, αν όχι μεγαλύτερης, σημασίας έργο. Ο Τρικούπης προσδοκούσε ότι τα ελληνικά τρένα θα όργωναν την πεδινή και ορει-

νή γη και θα συνέτειναν αποφασιστικά στην ανάπτυξη της χώρας. Το όραμά του ήταν η δημιουργία γραμμής που θα διέσχιζε την Πελοπόννησο, θα περνούσε απ' την Αρτα και τα Γιάννενα και θα κατέληγε απέναντι απ' το Πρίντεζι. Όσοι επιβάτες ήθελαν να πάνε σε Γαλλία ή Αγγλία, θα επιβιβάζονταν σε πλοία με προορισμό την Ιταλία, ενώ οι υπόλοιποι θα συνέχιζαν το ταξίδι με το τρένο προς τα βόρεια της Αδριατικής.

Εως το 1882 υπήρχε σε λειτουργία μόνο η γραμμή Αθηνών-Πειραιώς, με μήκος 12 χιλιόμετρα, εγκαινιασμένη το

το 1894, επιπλέον η έναρξη κατασκευής του σιδηροδρόμου Αθηνών-Λαρίσης ξεκίνησε επί Τρικούπη το 1890. Συνολικά κατασκευάστηκαν επί κυβερνήσεων Τρικούπη, μεταξύ 1883 και 1892, σιδηροδρομικές γραμμές μήκους 1.575 χιλιομέτρων, 91 χιλιόμετρα τον χρόνο περίπου. Το σύνολο της χρηματοδότησης ανήλθε σε 250 εκατομμύρια δρχ., με το κράτος να καταβάλλει το 61,7% περίπου. Για να εξάρει τη σημασία του έργου της κατασκευής σιδηροδρόμου, ο Τρικούπης ονόμασε χαρακτηριστικά τη Βουλή της περιόδου 1887-1890, «Σιδηροδρομική Βουλή».

Με ένα δάνειο 20 εκατομμυρίων δρχ. ο Τρικούπης άρχισε να κατασκευάζει πλήρες δίκτυο εθνικών οδών

1869. Σύμφωνα με το συλλογικό έργο, η Ελλάδα κατά τους Ολυμπιακούς Αγώνες του 1896: «η μεγαλύτερη κατασκευή σιδηροδρόμου μήκους 655 χιλιομέτρων, έγινε από εταιρεία σιδηροδρόμων η οποία ιδρύθηκε το 1882. Οι εργασίες για την κατασκευή των γραμμών, Πειραιά - Πάτρας - Πύργου και Κορίνθου - Αργους - Ναυπλίου - Μύλων, άρχισε το 1883 και ολοκληρώθηκε το 1890».

Τον Ιούνιο του 1882 παραχωρήθηκε και το προνόμιο για την κατασκευή του δικτύου Βόλου - Λάρισας και Βελεστίνου - Καλαμπάκας στον χρηματιστή Μαυροκορδάτο, που με τη σειρά του ίδρυσε την εταιρεία «Σιδηρόδρομοι Θεσσαλίας», στην οποία συμμετείχε και ο Α. Συγγρός. Τον ίδιο μήνα ψηφίστηκε η κατασκευή του δικτύου Αθηνών - Λαυρίου και ένα έτος μετά, τον Ιούνιο του 1883, ιδρύθηκε η εταιρεία «Σιδηρόδρομοι Πύργου - Κατακόλου».

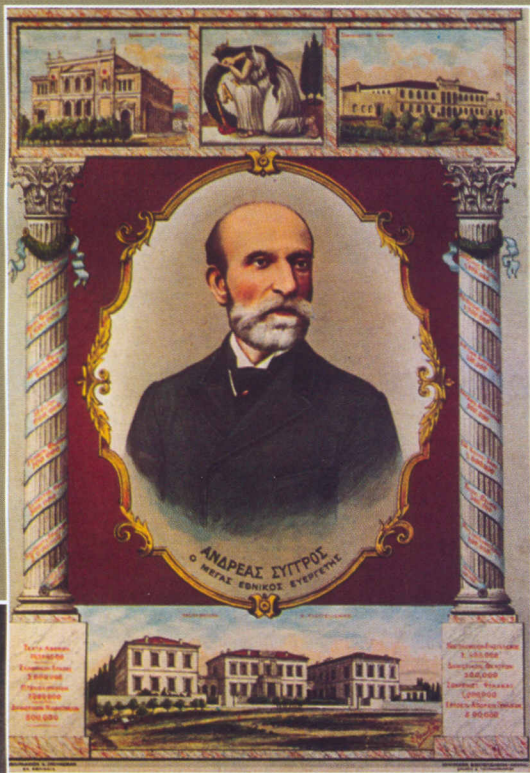
Χάρη στην πολιτική του Τρικούπη που επιτάχυνε την κατασκευή των έργων, το σιδηροδρομικό δίκτυο είχε μήκος 400 χιλιομέτρων το 1884 και 916 χιλ.

ΔΙΩΡΥΓΑ ΚΟΡΙΝΘΟΥ - ΑΠΟΞΗΡΑΝΣΗ ΚΩΠΑΪΔΑΣ

Κατά τη διάρκεια της πρώτης μεγάλης πρωθυπουργίας του Τρικούπη εγκαινιάστηκαν δύο σημαντικά έργα υποδομής τα οποία καθυστερούσαν να ξεκινήσουν επί πολλά χρόνια. Το ένα ήταν τα εγκαίνια για τη διάνοιξη της διώρυγας της Κορίνθου, η οποία ολοκληρώθηκε μετά από δέκα χρόνια, μειώνοντας στο μισό την απόσταση του Πειραιά με τις ακτές της Ιταλίας, και το δεύτερο η αποξήρανση της λίμνης Κωπαΐδας.

Το όραμα για τη διώρυγα της Κορίνθου ανάγεται στους αρχαίους χρόνους, τέλη του 7ου αι. π.Χ. και τον Τύραννο της Κορίνθου, Περίανδρο, που ήταν ένας απ' τους επτά σοφούς της αρχαίας Ελλάδας. Οι τεχνικές δυσκολίες δεν του επέτρεψαν να υλοποιήσει το τεράστιο αυτό έργο. Ίδια τύχη είχαν και μετέπειτα οι προσπάθειες που έγιναν κατά τη ρωμαϊκή και τη βυζαντινή περίοδο, των Βενετών το 1687 και του Καποδίστρια το 1830 (οικονομικές δυσκολίες και όχι τεχνικές).

Αν και έγιναν αρκετές προσπάθειες τη δεκαετία του 1870 και 1880, παράτι υπογράφηκαν συμβάσεις για την κατασκευή του έργου, χρειάστηκε να φτάσουμε στο έτος 1882 για να ξεκινήσει η επίσημη έναρξη των εργασιών. Τα εγκαίνια για τη διάνοιξη της διώρυγας έγιναν με κάθε επισημότητα στις 22 Απριλίου 1882, παρουσία του βασι-

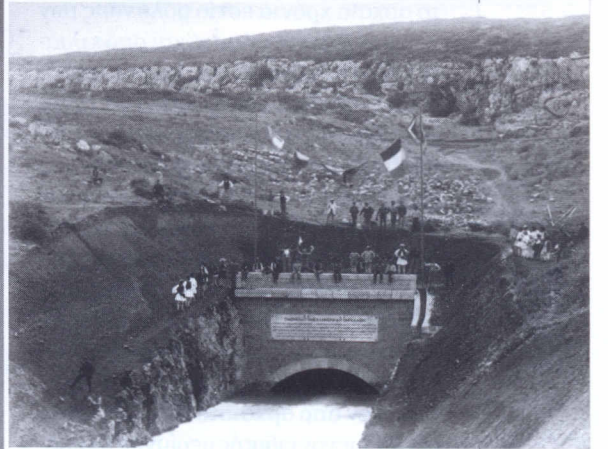
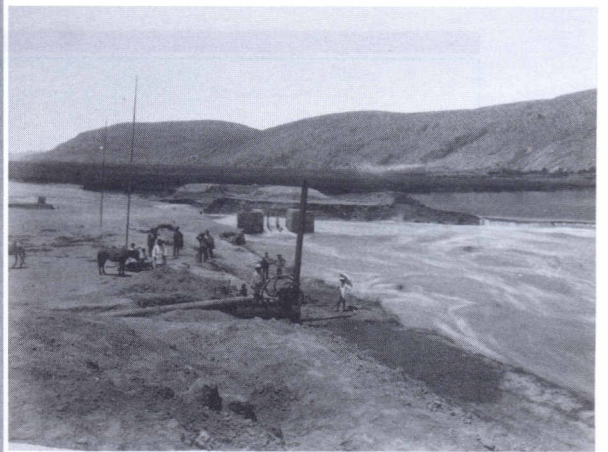

Πάνω: Αποψη του Λαυρίου. Το Λαυρεωτικό ζήτημα απασχόλησε την Ελλάδα από το 1871 ως το 1873 και προκάλεσε την επέμβαση των ξένων δυνάμεων και οδήγησε στην απώλεια περιουσιών από πολλούς μικρομετόχους. (Συλλογή Serpieri)
 Αριστερά: Ο Ανδρέας Συγγρός, μεγάλος εθνικός ευεργέτης, πολιτικός και επιχειρηματίας, διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο προς την κατεύθυνση της πτώχευσης του 1893. Κάτω: Αποψη της πλατείας Συντάγματος τον 19ο αι. Μέσο: Ο χαρτοφύλακας του Χαρίλαου Τρικούπη (Εθνικό Ιστορικό Μουσείο).

Φωτογραφίες από
την αποξήρανση λίμνης
Κωπαΐδας. Ο Τρικούπης
υπέγραψε τη σύμβαση έργου
με γαλλική εταιρεία το 1882.
(Γεννάδειος Βιβλιοθήκη)

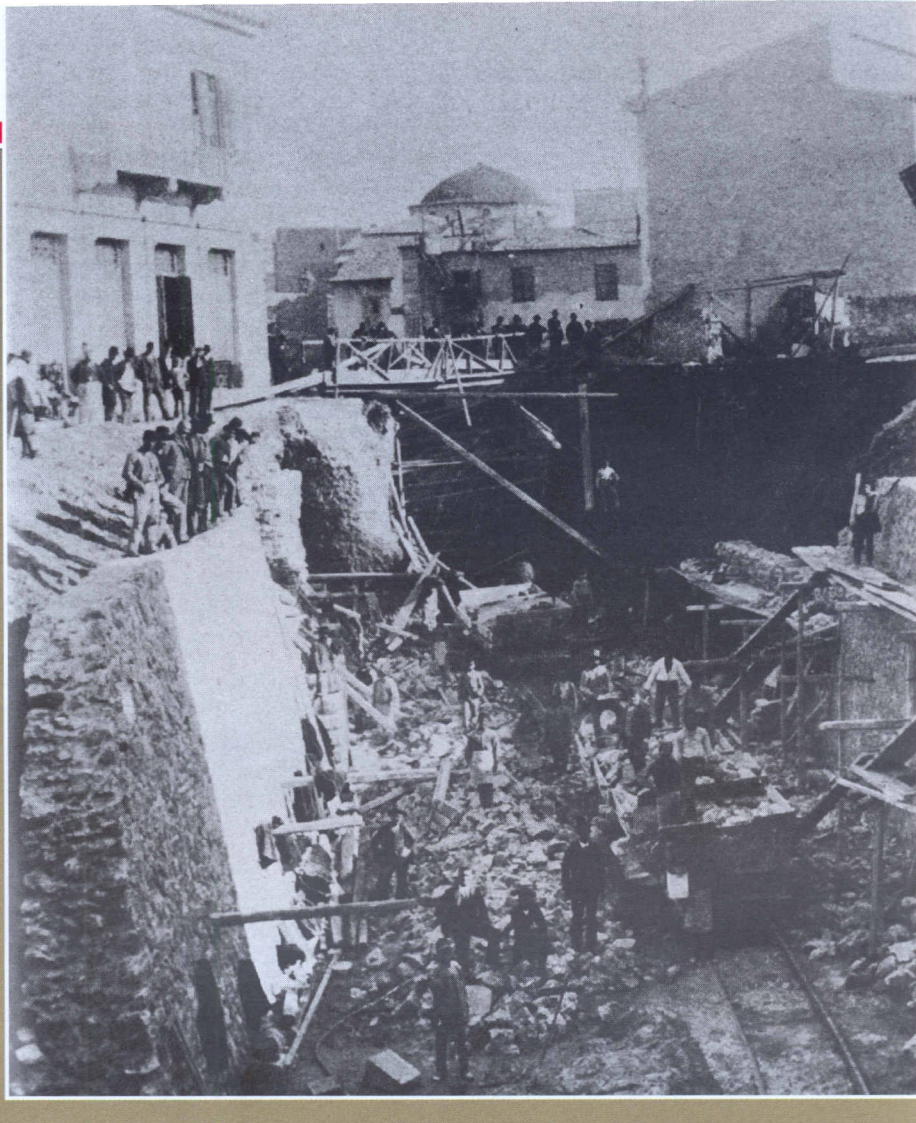

Ποταμός Κωπαΐδας κατά την αποξήρανση

λιά Γεωργίου και του πρωθυπουργού Τρικούπη. Το δικαίωμα της κατασκευής της διώρυγας είχε, σύμφωνα με τη σύμβαση του 1881, ο στρατηγός Τυττ, όμως λίγο μετά τα εγκαίνια παραχώρησε το προνόμιο κατασκευής στην ανώνυμη γαλλική εταιρεία «Societe Internationale du Canal Maritime de Corinthe». Το κεφάλαιο της εταιρείας ορίστηκε σε 30 εκατομμύρια φράγκα και ως τον Ιούλιο του 1889 η εταιρεία δαπάνησε 42 εκατομμύρια φράγκα με τα οποία εξάντλησε όλα τα κεφάλαιά της, οπότε και το έργο διεκόπη.

Η κυβέρνηση Τρικούπη υπέγραψε τον Φεβρουάριο του 1890 σύμβαση με τους Συγγρό και Βλαστό για τη συνέχιση του έργου της διάνοιξης του Ισθμού. Προηγουμένως οι δύο τραπεζίτες είχαν αποκτήσει τα δικαιώματα της γαλλικής εταιρείας που διαλύθηκε. Η νέα ελληνική πλέον εταιρεία ολοκλήρωσε τη διώρυγα μέσα σε τρία χρόνια. Η ειρωνεία της τύχης είναι πως τα εγκαίνια της διώρυγας έγιναν στις 25 Ιουλίου 1893 απ' την υπηρεσιακή κυβέρνηση Σωτηρόπουλου, ο Τρικούπης δεν ήταν στην κυβέρνηση (ξαναπήρε τα νήια της χώρας τον Οκτώβριο). Επρόκειτο για ένα ευτυχές γεγονός σε μια πολύ δύσκολη οικονομική περίοδο για τη χώρα, λίγους μήνες μετά (Δεκέμβριος) θα κηρυσσόταν η πτώχευση, όπως θα αναλυθεί στη συνέχεια.

Η αποξήρανση της λίμνης Κωπαΐδας ήταν το επόμενο μεγάλο στοίχημα για τον Τρικούπη. Η λίμνη αυτή λόγω της μορφολογίας της αποτελούσε απ' τα αρχαία χρόνια εστία μόλυνσης των γύρω περιοχών, γι' αυτό και από χιλιάδες χρόνια πριν από τον Τρικούπη είχε επιχειρηθεί η αποξήρασή της. Είναι χαρακτηριστική η περιγραφή της Μεγάλης Ελληνικής Εγκυκλοπαίδειας: «Ευρισκόμενη εις 95 μέτρα ύψος πάνω απ' την επιφάνεια της θαλάσσης, της μεγάλης εδαφικής της εκτάσεως, περικυκλωμένη υπό ευφόρων και κατοικημένων πεδιάδων και μάλιστα ένεκα των μiasμάτων αυτής, τα οποία καθιστώσιν ανθυγιεινάς τας πέριξ χώρας, υπήρξεν από αρχαιοτάτων χρόνων το αντικείμενον ειδικής μερίμνης των περιούκων προς αποξήρασιν αυτής».

Η κυβέρνηση Χαριλάου Τρικούπη υπέγραψε τον Φεβρουάριο του 1890 σύμβαση για τη συνέχιση του έργου της διάνοιξης του Ισθμού

Η πρώτη προσπάθεια αποξήρασης μαρτυρείται τον 14ο-13ο αι. π.Χ. και αποδίδεται στον προϊστορικό λαό των Μινυών. Πέρασαν πολλοί αιώνες για να φτάσουμε στο τέλος της Τουρκοκρατίας, οπότε το 1838 ανακινήθηκε το ζήτημα και πάλι. Από τότε, αν και εκπονήθηκαν μια σειρά από μελέτες, δεν προχώρησε η υλοποίηση του έργου, χρειάστηκε η αποφασιστικότητα του Τρικούπη για να υπογραφεί το 1882 η

σύμβαση του έργου με γαλλική εταιρεία. Το 1886 έγιναν τα εγκαίνια των νέων αποστραγγιστικών έργων, αλλά λόγω φυσικών δυσχερειών το έργο παρουσίασε επιπλοκές (βυθίστηκε ο πυθμένας της αποξηραμένης πλέον λίμνης κατά 4 μέτρα, οπότε εκ νέου συγκεντρώθηκε ποσότητα νερού).

Όπως και με τη διώρυγα της Κορίνθου, η γαλλική εταιρεία που ανέλαβε το έργο εξάντλησε τα κεφάλαιά της έως το 1887 και κήρυξε πτώχευση. Το έργο ανέλαβε να αποπερατώσει η αγγλική εταιρεία, «Lake Corais Co».

Το 1892 το έργο ολοκληρώθηκε και η εταιρεία το εκμεταλλεύτηκε για πολλά χρόνια. Η πλήρης βέβαια αποξήρανση ολοκληρώθηκε ύστερα από πολλά χρόνια, το 1931, από έναν άλλο μεγάλο μεταρρυθμιστή πολιτικό, τον Ελευθέριο Βενιζέλο. Πάντως η συμβολή του Τρικούπη στην αποξήρανση της λίμνης ήταν μεγάλη, καθώς, με τη σύμβαση του 1880 και του 1882 μπόρε-

Κατασκευή του τμήματος του ηλεκτρικού σιδηροδρομικού δικτύου Θησείου – Μοναστηράκι (Γεννάδειος Βιβλιοθήκη).

σε να ξεκινήσει το μεγάλο αυτό έργο. Η συνολική αποξήραση της λίμνης απέδωσε συνολικά 240 χιλιάδες στρέμματα καλλιεργήσιμης γης.

ΔΙΕΥΡΥΝΣΗ ΕΥΡΙΠΟΥ ΚΑΙ ΛΙΜΕΝΙΚΑ ΕΡΓΑ

Το έργο της διεύρυνσης του πορθμού του Ευρίπου είχε και αυτό την αφετηρία του στην αρχαιότητα. Η ολοκλήρωσή του αποτέλεσε μία ακόμη μεγάλη επιτυχία του Τρικούπην στην προσπάθεια να καταστήσει την Ελλάδα σύγχρονη χώρα με υποδομές. Το 1887 ο Μεσολογγίτης πολιτικός έδωσε το έναυσμα για τη διεύρυνση και αύξηση του βάθους του πορθμού.

Το έργο αυτό σε συνδυασμό με την έναρξη λειτουργίας της σιδηροδρομικής γραμμής Αθηνών-Λαυρίου θα ευνοούσε σημαντικά το λιμάνι αυτό.

Αν και αρχικά υπήρχε η σκέψη δημιουργίας διώρυγας στα πρότυπα της Κορίνθου, το εγχείρημα αυτό εγκαταλείφθηκε λόγω ακαταλληλότητας του εδάφους. Έτσι προκρίθηκε η διεύρυνση και εκβάθυνση του πορθμού. Το έργο ανατέθηκε τελικά το 1888 σε βελγική εταιρεία, η οποία αργότερα το παραχώρησε στους μηχανικούς L. Petit-Mermet και C. Raspini. Η ολοκλήρωση των έργων το 1892 συνοδεύτηκε απ' την αντικατάσταση της ξύλινης γέφυρας που είχε κατασκευαστεί το 1858 με νέα σιδερένια.

Σε ό,τι αφορά τα λιμενικά έργα, στόχος του Τρικούπην ήταν να διευκολύνει με αυτά τη διακίνηση επιβατών και εμπορευμάτων. Τα σημαντικότερα λιμενικά έργα των κυβερνήσεων Τρικούπην, που κόστισαν εκατοντάδες εκατομμύρια δρχ. συνοψίζονται στα εξής: Πάτρα, Βόλος, Ναύπλιο, Σύρος και Πειραιάς. Η κατασκευή νέων προβλητών, λιμενοβραχιονών, φάρων, αλλά και άλλων

μικρότερων έργων αύξησε εντυπωσιακά την κίνηση στα λιμάνια της χώρας. Όταν παραιτήθηκε απ' την κυβέρνηση το 1893 ο Τρικούπην, άφησε έτοιμη μελέτη και τον σχεδιασμό λιμενικών έργων ύψους 12 εκατομμυρίων δρχ.

Η πολεοδομική και αρχιτεκτονική μορφή που θα είχε η Αθήνα απασχόλησε σημαντικά τον Τρικούπην. Μέσα σε μια δεκαετία περίπου θεμελιώθηκαν και εγκαινιάστηκαν μια σειρά από σημαντικά κτίρια που έως σήμερα κοσμούν την πρωτεύουσα. Τα σπουδαιότερα εξ αυτών ήταν η ολοκλήρωση του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου, τα εγκαινία του Ζαππείου Μεγάρου και θεμελιώθηκε η Εθνική Βιβλιοθήκη. Η ολοκλήρωση του Αρχαιολογικού Μουσείου κυρίως ήταν έργο υψίστης σημασίας, καθώς οι αρχαιότητες στοιβάζονταν στα υπόγεια του Βαρβακείου, όπως αναφέρει ο πεζογράφος Ε. Λυκούδης το 1905 σε άρθρο του.

Η προστασία των αρχαιοτήτων και η στέγασή τους σε μουσείο δεν αποτελούσε το μόνο μέλημα του Τρικούπην. Η στέγαση των υπουργείων ήταν επίσης πρωταρχικός στόχος του. Γι' αυτό ανέθεσε στον Τσίλερ την εκπόνηση σχεδίων για την ανέγερση νέων κτιρίων που προορίζονταν για τα υπουργεία Εξωτερικών και Οικονομικών. Στις 16 Μαρτίου 1888 έγινε η θεμελίωση της Εθνικής βιβλιοθήκης με την παρουσία του Γεωργίου Α' και του πρωθυπουργού Τρικούπην. Τον Οκτώβριο του ίδιου έτους ο Τρικούπην εγκαινίασε το Ζάππειο Μέγαρο.

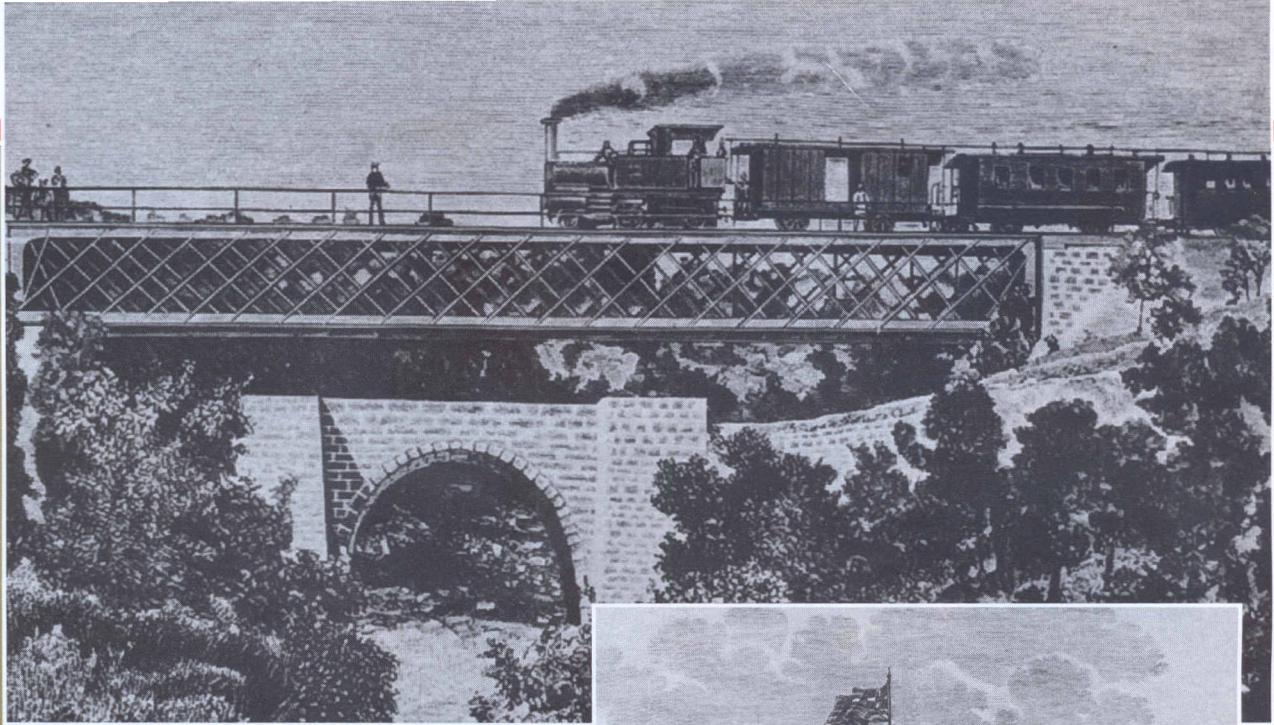
Τέλος, χαρακτηριστικό του μεγάλου οράματος που είχε για την Ελλάδα ο Τρικούπην είναι η ζεύξη Ρίου-Αντιρρίου, η οποία πραγματοποιήθηκε μόλις το 2004. Την εποχή εκείνη το άκουσμα τέτοιου έργου αποτελούσε έναν μύθο για τον περισσότερο κόσμο. Ο Τρικούπην είχε στο μυαλό του να συνδυάσει την κατασκευή της γέφυρας με την επέκταση του τρένου μέσω αυτής. Το μεγαλόπνοο αυτό όραμα του Τρικούπην δεν κατέστη τελικά δυνατό να υλοποιηθεί την εποχή εκείνη. Ήταν όμως χαρακτηριστικό της πολιτικής του σκέψης και το πώς είχε στο μυαλό του να καταστήσει την Ελλάδα.

Ο ΑΝΗΡ ΤΩΝ ΔΑΝΕΙΩΝ ΚΑΙ Ο ΚΕΡΒΕΡΟΣ
ΤΟΥ ΕΘΝΙΚΟΥ ΘΗΣΑΥΡΟΥ

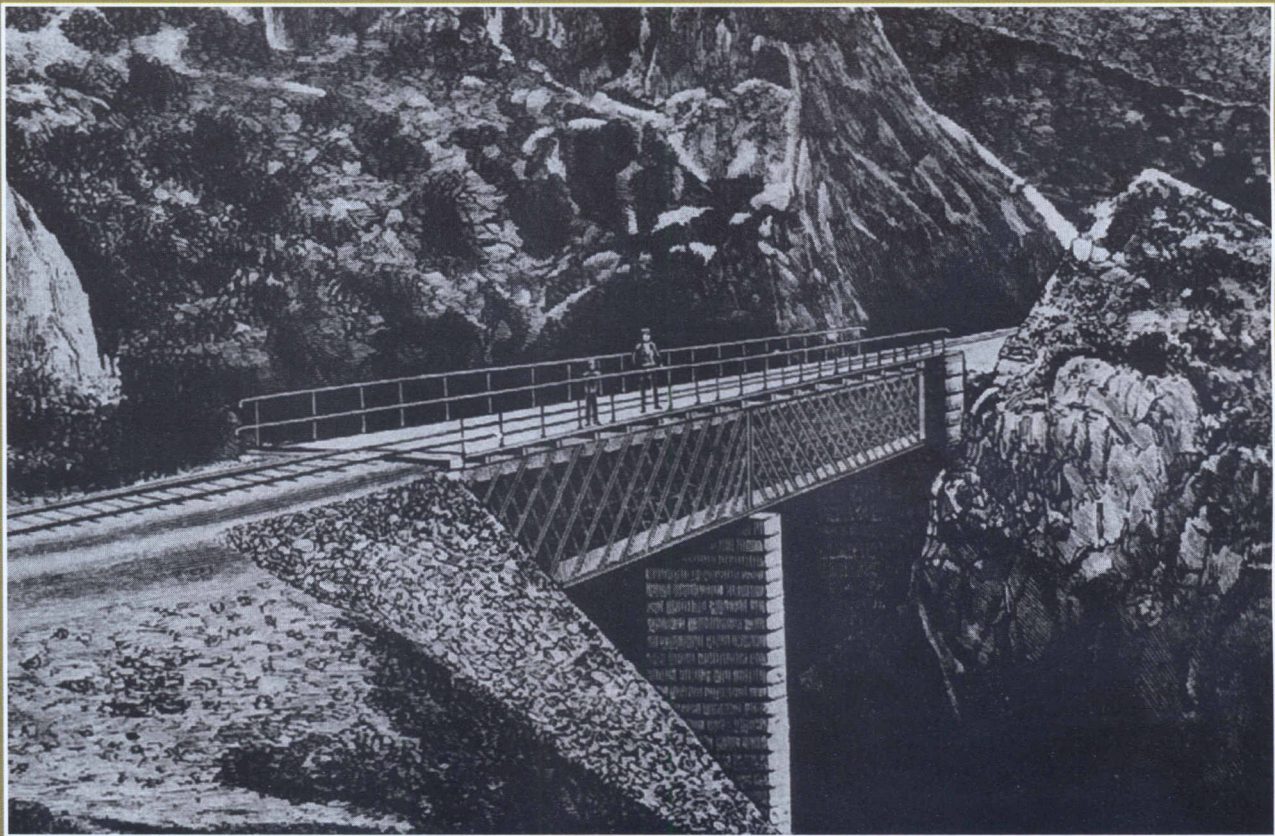
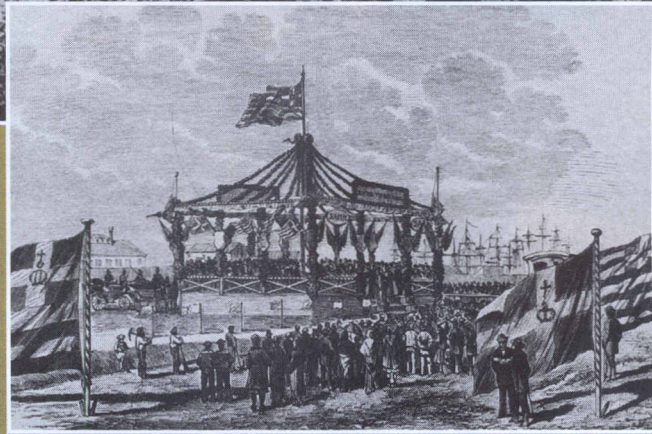

Γελοιογραφία στον
Νέο Αριστοφάνη
που καυτηριάζει
τη διαφορά στην
οικονομική πολιτική
των δύο κυριότερων
πολιτικών ηγετών. Ο
Χαρίλαος Τρικούπης
υποστήριζε την
λήψη δανείου ενώ
αντίθετα ο Θεόδωρος
Δηλιγιάννης
διαφωνούσε με τη
σύναψη δανείου
και εμφανιζόταν
ως ο προστάτης του
δημόσιου ταμείου.
(Εθνικό Ιστορικό
Μουσείο)

Εικόνες από τη σιδηροδρομική γραμμή Πειραιώς – Κορίνθου.
Πάνω: το τρένο διέρχεται από τη συγκεκριμένη γραμμή.
Μέση: Εγκαίνια της γραμμής.
Κάτω: Αποψη μίας γέφυρας της συγκεκριμένης γραμμής.

ΣΥΝΑΨΗ ΝΕΩΝ ΔΑΝΕΙΩΝ

Εκτός απ' την εκπόνηση μεγάλων έργων που ήταν απαραίτητα για τον εκσυγχρονισμό του κράτους, η στρατιωτική προετοιμασία της χώρας ήταν υψίστης προτεραιότητας και απαιτούσε και αυτή τη δαπάνη πολλών χρημάτων. Στις 22 Ιουνίου ψηφίστηκε ο νόμος ΑΛΖ' περί συνάψεως δανείου 40 εκατομμυρίων δραχμών για τον καταρτισμό των στρατιωτικών και ναυτικών δαπανών. Ο Τρικούπης ανέλαβε ο ίδιος το υπουργείο Στρατιωτικών, κάτι το πρωτοφανές ως τότε, αναδιοργάνωσε τη Σχολή Ευελπίδων, ίδρυσε τη Σχολή Υπαξιωματικών και σχολές Ιππικού και Πυροβολικού, ενώ κάλεσε απ' το εξωτερικό γαλλική στρατιωτική αποστολή υπό τον στρατηγό Vosseur που εκπόνησε τον νέο οργανισμό στρατού το 1885.

Σχετικά με το Πολεμικό Ναυτικό, το σχέδιο του Τρικούπη δεν στόχευε σε μια απλή αναδιοργάνωση, αλλά στην εξαρχής συγκρότησή του. Η ίδρυση της Σχολής Ναυτικών δοκιμών τον Μάρτιο του 1884 αποτέλεσε σταθμό στην ιστορία του πολεμικού ναυτικού. Οπως συνέβη στον στρατό έτσι και στο ναυτικό την επίβλεψη της ανασυγκρότησής του ανέλαβε γαλλική αποστολή υπό τον ναύαρχο Λεζέν και τον αντιπλοίαρχο Βιντάλ, κατόπιν πρόσκλησής της απ' την κυβέρνηση Τρικούπη. Ο εξοπλισμός του ναυτικού με νέες μονάδες αποτελούσε γεγονός καίριας σημασίας, και είναι χαρακτηριστικό πως η σπουδαιότερη αγορά των κυβερνήσεων Τρικούπη (και ταυτόχρονα η πλέον επιβαρυντική για τα δημόσια ταμεία) αφορούσε την απόκτηση τριών νέων θωρηκτών, τα οποία παραγγέλθηκαν στη Γαλλία το 1884. Η παραγγελία των πλοίων αυτών έγινε με απόλυτη μυστικότητα το 1884, όταν ο Τρικούπης κάλεσε απ' τη Μασσαλία τον αντιπρόσωπο της εταιρείας «des Forges et Chantiers», που είχε μειοδοτήσει σε αγγλογαλλικό διαγωνισμό.

Οι διαπραγματεύσεις διήρκεσαν για μεγάλο διάστημα και, στις 30 Ιουλίου του 1886, ο Τρικούπης συγκάλεσε έκτακτο υπουργικό συμβούλιο, όπου α-

νακοίνωσε την παραγγελία των τριών θωρηκτών. Η οικονομική αδυναμία της Ελλάδος, όμως, αποτελούσε σημαντικό εμπόδιο στην παραγγελία και λόγω της έλλειψης χρημάτων ο Τρικούπης πρότεινε στους Γάλλους τη σύναψη μακροπρόθεσμων έντοκων γραμματίων, τα οποία και τελικά αποδέχτηκαν. Το κόστος κατασκευής θα έφτανε τα 27,5 εκατομμύρια δρχ. και συμφωνήθηκε αυτό να καταβληθεί σε 10 ισόποσες δόσεις μέσα σε διάστημα 32 μηνών που θα διαρκούσε η ναυπήγησή τους.

Στις 28 Μαΐου 1887 η κυβέρνηση συνήψε δάνειο ύψους 135 χρυσών φράγκων, με μέρος του οποίου έγινε η αποπληρωμή των πλοίων

Εναν χρόνο μετά με τον νόμο ΑΥΟΔ, στις 28 Μαΐου 1887, επιτράπηκε στην κυβέρνηση να συνάψει δάνειο ύψους 135 εκατομμυρίων γαλλικών χρυσών φράγκων, με μέρος του οποίου θα γινόταν η αποπληρωμή των πλοίων. Το δάνειο θα αποπληρωνόταν απ' την Ελλάδα με την παραχώρηση απ' το Δημόσιο των μονοπωλίων του αλατιού, του πετρελαίου, των σπέρτων, των παιγνιόχαρτων κ.τ.λ. Το δάνειο αυτό έμεινε γνωστό ως «δάνειο των μονοπωλίων». Τα υπόλοιπα χρήματα του δανείου χρησιμοποιήθηκαν για να καλυφθούν ελλείμματα του Δημοσίου και την εξυπηρέτηση παλιότερων εθνικών δανείων.

ΝΕΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΑΙΜΟΡΡΑΓΙΑ

Η ήττα του Τρικούπη στις εκλογές του 1885 έφερε στην εξουσία τον μεγάλο του αντίπαλο Θ. Δηλιγιάννη. Λίγους μήνες αργότερα αυτός θα ερχόταν α-

ντιμέτωπος με μια σοβαρή κρίση. Στις 6 Σεπτεμβρίου 1885 η Βουλγαρία ανήγειλε την προσάρτηση της Ανατολικής Ρωμυλίας, πράγμα που αποτελούσε σαφέστατη παραβίαση των όρων της Συνθήκης του Βερολίνου. Ο ελληνικός χαρακτήρας της Ρωμυλίας και η στρατηγική της θέση για την απελευθέρωση της Μακεδονίας δημιούργησαν μια πανεθνική κινητοποίηση. Όμως ήταν σαφές πως ο Δηλιγιάννης δεν σκόπευε να φτάσει σε πόλεμο. Το σχέδιό του, που ονομάστηκε «ένοπλη επαιτεία», ήταν να προσπαθήσει να αποσπάσει ανταλλάγματα από την Τουρκία με την πίεση των Δυνάμεων.

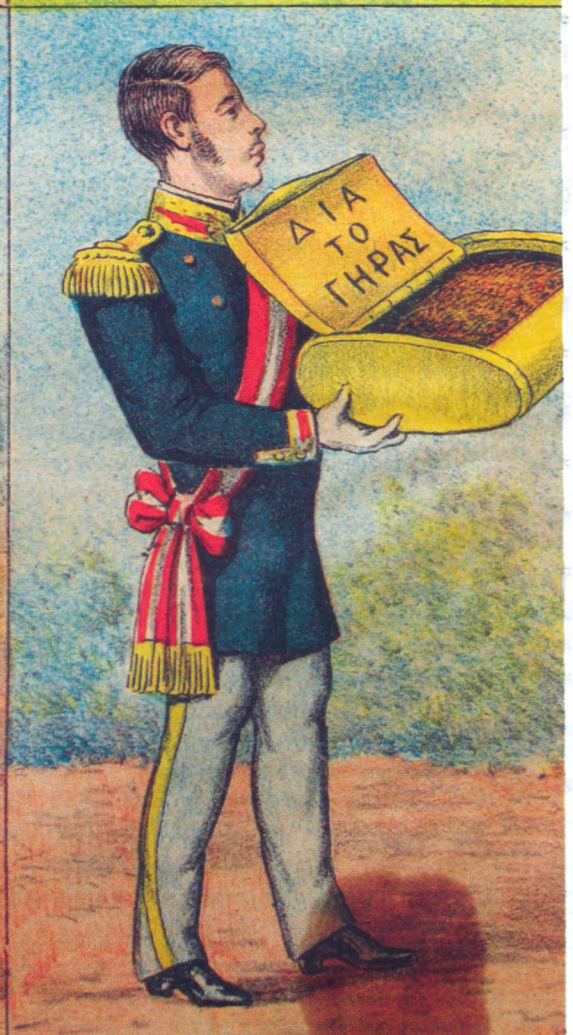
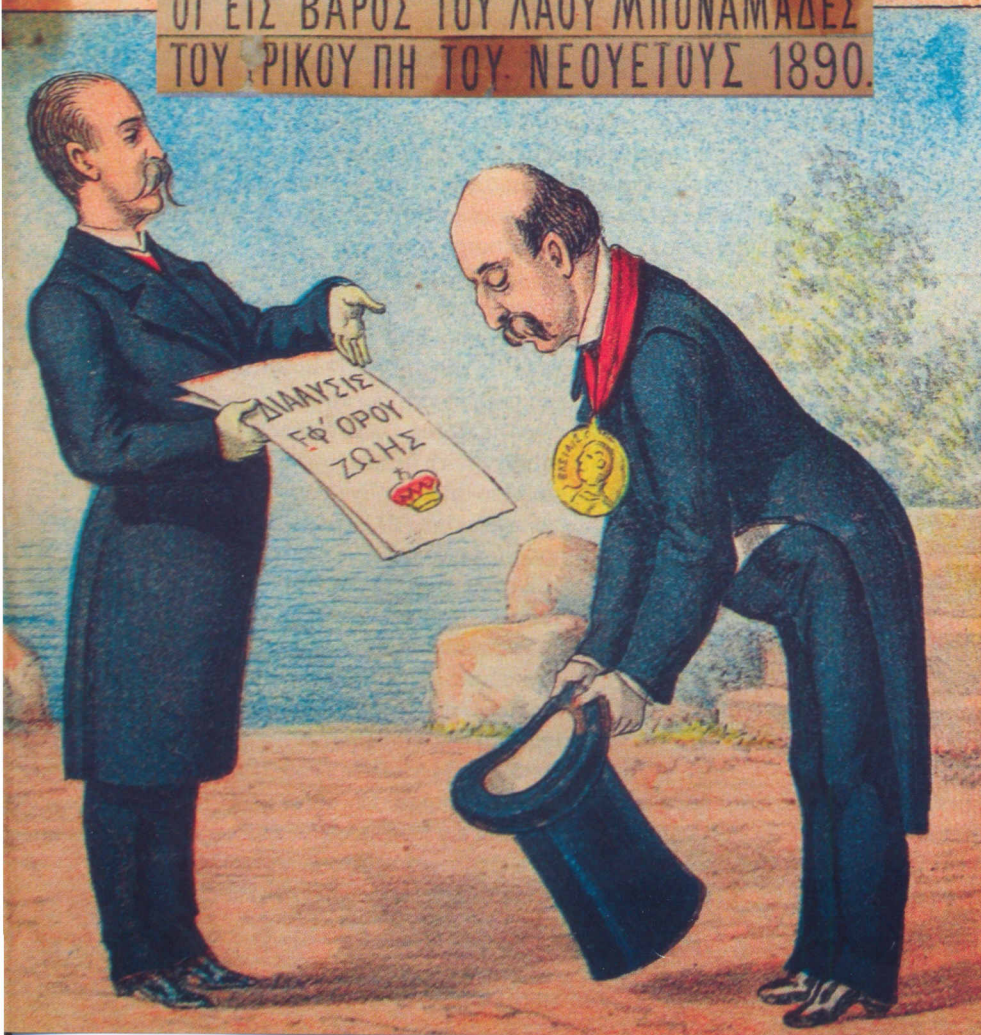
Στις 30 Δεκεμβρίου 1885, οι έξι Δυνάμεις (Αγγλία, Γαλλία, Ρωσία, Γερμανία, Αυστρο-Ουγγαρία, Ιταλία) επέδωσαν στον Δηλιγιάννη προειδοποιητική διακοίνωση, δηλώνοντας ότι το ζήτημα της Ρωμυλίας πρέπει να θεωρείται λήξαν. Ο Τρικούπης τότε διαχώρισε τη θέση του και κατήγγειλε ότι η χώρα οδηγούνταν σε αδιέξοδο. Το αδιέξοδο του Δηλιγιάννη ήταν πλήρες, καθώς είχε θέσει επί ποδός πολέμου περίπου 80.000 στρατιώτες. Στις 14 Απριλίου 1886 οι Δυνάμεις (εκτός από τη Γαλλία) με τηλεγράφο τους τόνιζαν στην ελληνική κυβέρνηση πως θα έπρεπε να προχωρήσει το συντομότερο δυνατό σε αποστράτευση.

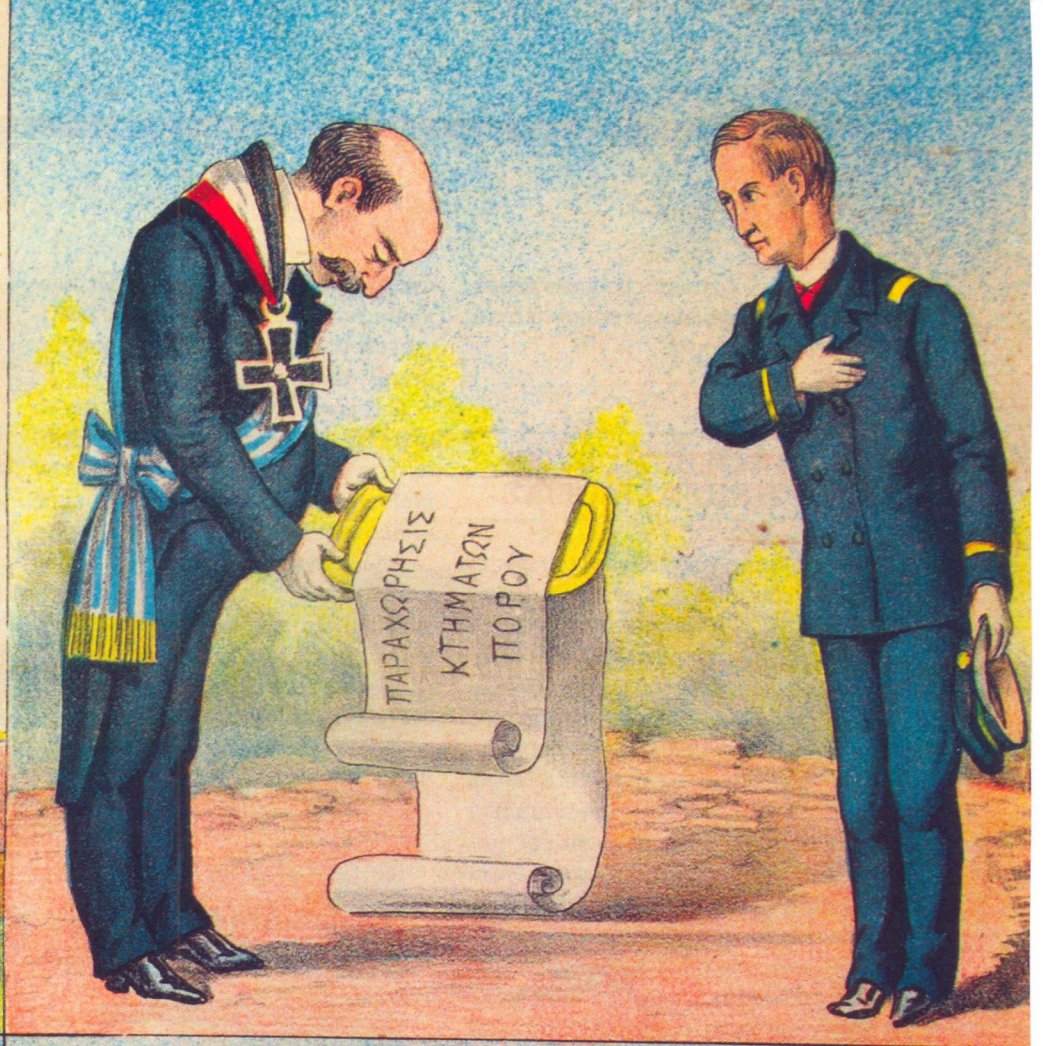
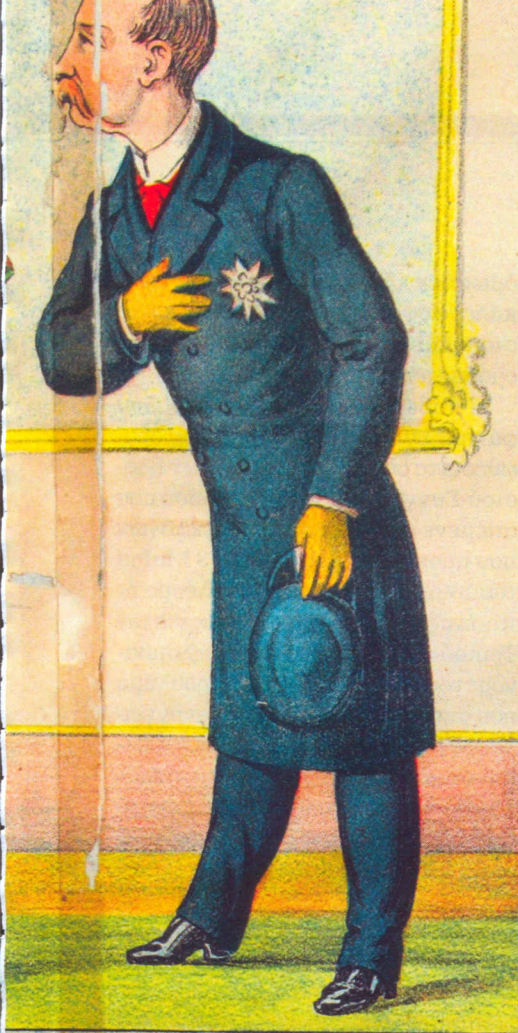
Η αντίδραση του Δηλιγιάννη ήταν οπασμωδική. Από τη μια διέταξε τη συγκέντρωση του στρατού στη Θεσσαλία και από την άλλη δήλωσε στους πρεσβευτές πως αποδεχόταν τον αφοπλισμό της χώρας. Οι Δυνάμεις θεώρησαν εμπαιγμό τη στάση του και στις 26 Απριλίου απάντησαν με τον ναυτικό αποκλεισμό της Ελλάδας. Με αυτόν τον τρόπο ολοκληρώθηκε η «ένοπλος επαιτεία» του Δηλιγιάννη, ο οποίος παραιτήθηκε καταγγέλλοντας τις Δυνάμεις.

Τη διακυβέρνηση ανέλαβε εκ νέου ο Τρικούπης, που πέτυχε την πλειοψηφία χάρη στην προσχώρηση στο κόμμα του 69 δηλιγιαννικών βουλευτών στις 9 Μαΐου 1886. Στις 14 Μαΐου ο Τρικούπης κήρυξε την αποστράτευση, οπότε έληξε και ο ναυτικός αποκλεισμός. Η «ένοπλος επαιτεία» είχε στοιχίσει στην Ελλάδα περίπου 52 εκατομμύρια δρχ., πέρα από τα έξοδα

ΟΙ ΕΙΣ ΒΑΡΟΣ ΤΟΥ ΛΑΟΥ ΜΠΟΝΑΜΑΔΕΣ ΤΟΥ ΡΙΚΟΥ ΠΗ ΤΟΥ ΝΕΟΥΕΤΟΥΣ 1890.

Γελοιογραφία στον Νέο
Αριστοφάνη με την οποία
σατιρίζεται η επαχθής
για τον λαό πολιτική του
Χαρίλαου Τρικούπη

του τακτικού κρατικού προϋπολογισμού, γεγονός που επιβάρυνε σημαντικά την ελληνική οικονομία.

ΚΟΡΥΦΩΣΗ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΤΙΚΗΣ ΑΣΤΑΘΕΙΑΣ

Ο Τρικούπης, μετά τη νίκη του στις εκλογές του 1887, συνέχισε να κυβερνά ως το 1890, προχωρώντας στην εφαρμογή του μεγαλόπνοου αλλά και δαπανηρού προγράμματός του που αναλύθηκε προηγουμένως. Στις εκλογές της 14ης Οκτωβρίου του 1890, ο Τρικούπης ηττήθηκε ξανά απ' τον Δηλιγιάννη. Οι λόγοι της ήττας έχουν τις ρίζες τους στη λαϊκή αποδοκιμασία λόγω της αρνητικής στάσης που είχε τηρήσει στο Κρητικό Ζήτημα, αλλά κυρίως λόγω της δυσαρέσκειας που είχε προκαλέσει η οικονομική του πολιτική με την αύξηση των φόρων. Από την άλλη πλευρά, ο Δηλιγιάννης, νικητής των εκλογών, εκμεταλλεύτηκε αυτή την έντονη δυσαρέσκεια, κατηγορώντας τον Τρικούπη για «προδοτική» στάση στο θέμα των εθνικών διεκδικήσεων, ενώ υποσχέθηκε και τη φοροελάφρυνση των ασθενέστερων οικονομικά τάξεων.

Εν τούτοις, η οικονομική πολιτική που ακολούθησε η κυβέρνηση Δηλιγιάννη ερχόταν σε ευθεία σύγκρουση με τα οικονομικά συμφέροντα ορισμένων κύκλων Ελλήνων και Γάλλων χρηματιστών, οι οποίοι άσκησαν πιέσεις στον βασιλιά προς την κατεύθυνση της αποπομπής της κυβέρνησης. Ο βασιλιάς Γεώργιος, ο οποίος διατηρούσε αμφιβολίες σχετικά με την αποτελεσματικότητα της οικονομικής πολιτικής του Δηλιγιάννη είχε λάβει νωρίτερα επιστολή απ' τον Ανδρέα Συγγρό, στην οποία του εφιστούσε την προσοχή σχετικά με τους κινδύνους που εγκυμονούσε για τη χώρα η παραμονή του Δηλιγιάννη στην εξουσία.

Ο Α. Συγγρός μαζί με τον Βλαστό και άλλους Γάλλους τραπεζίτες είχαν απαιτήσει νωρίτερα απ' τον Δηλιγιάννη να τους εκχωρήσει το δικαίωμα της ίδρυσης Τράπεζας του Κράτους, στην οποία θα εκχωρούνταν σημαντικές πηγές εσόδων για να διαχειρίζεται το δημόσιο χρέος, αποβλέποντας ουσιαστικά στην

απορρόφηση των άλλων πιστωτικών ιδρυμάτων. Η άρνηση αυτή του Δηλιγιάννη φαίνεται πως υπήρξε μοιραία μεταξύ άλλων.

Ο Γεώργιος, αφού πείστηκε απ' το περιεχόμενο της επιστολής, προχώρησε στις 18 Δεκεμβρίου του 1892 στην παύση της δημοκρατικά εκλεγμένης κυβέρνησης, αφού προηγουμένως ο Δηλιγιάννης αρνήθηκε να παραιτηθεί, υποπίπτοντας έτσι στην πρώτη και στη μοναδική περίπτωση ως τότε παραβίασης της Αρχής της Δεδηλωμένης, μετά τη θέσπισή της το 1875. Το γεγονός αυτό δείχνει την τραγική θέση στην οποία είχαν φτάσει τα οικονομικά της χώρας.

Η λύση της κεφαλαιοποίησης από την κυβέρνηση Σωτηρόπουλου οδήγησε στο επαχθέστερο δάνειο, ύψους 100 εκατομμυρίων λιρών

Η απόφαση του ανώτατου άρχοντα να παραβιάσει την Αρχή της Δεδηλωμένης, που ουδέποτε είχε παραβιάσει απ' την αποδοχή της το 1875, ρισκάροντας ακόμη και τον θρόνο του ίσως σε περίπτωση που η πράξη του αυτή συνοδευόταν από νίκη του Δηλιγιάννη στις εκλογές που ακολούθησαν, δείχνει το μέγεθος του δράματος που βρισκόταν η χώρα, αλλά και το μέγεθος του εκβιασμού που είχε δεχτεί απ' τους κεφαλαιούχους, Έλληνες και ξένους. Η πτώχευση ήταν προ των πυλών, έτοιμη να στραγγαλίσει το έως τότε έργο ανόρθωσης.

Την πράξη του Γεωργίου αποδοκίμασε και ο Τρικούπης, ήταν αντισυνταγματική, οπότε δεν δέχτηκε να σχηματίσει κυβέρνηση. Κατόπιν αυτών των εξελίξεων, ο Γεώργιος έδωσε εντολή σχηματισμού κυβέρνησης στον Κωνσταντόπουλο, βουλευτή του νεοπαγούς «Τρίτου Κόμματος». Η ενέργεια αυτή

όμως δεν καρποφόρησε, καθώς προκάλεσε σφοδρές αντιδράσεις, κυρίως στους κόλπους της κοινοβουλευτικής ομάδας του κόμματος.

Η κυβέρνηση Κωνσταντόπουλου φάνηκε εντελώς ακατάλληλη να προωθήσει τα οικονομικά σχέδια των Βλαστού-Συγγρού, οπότε η μόνη λύση που απέμενε ήταν η διεξαγωγή εκλογών που προκηρύχθηκαν για τις 3 Μαΐου του 1892. Το εκλογικό αποτέλεσμα ήταν ένας πρωτοφανής θρίαμβος για τον Τρικούπη. Ο Τρικούπης, αντιλαμβανόμενος το οξύ οικονομικό πρόβλημα που αντιμετώπιζε η Ελλάδα, ανήγγειλε πρόγραμμα περικοπών όλων των δαπανών σε δημόσια έργα, στρατιωτικούς εξοπλισμούς και άλλες δραστηριότητες. Ωστόσο, η ραγδαία επιδείνωση της οικονομικής κατάστασης έστρεψε τον Τρικούπη στην αναζήτηση ως μόνης λύσης εκείνη της σύναψης εξωτερικού δανείου. Στις διαπραγματεύσεις του με τους Βρετανούς κεφαλαιούχους, ο Τρικούπης δέχτηκε τον όρο που του έθεσαν, η έγκριση του δανείου να γίνει με βασιλικό διάταγμα κι όχι απ' τη Βουλή. Αυτό το γεγονός τον έφερε σε οξεία αντιπαράθεση με τον βασιλιά, ο οποίος αρνήθηκε να υπογράψει το δάνειο όπως τον συμβούλευε ο Συγγρός για να μη χρεωθεί την ευθύνη του δανείου.

Αποτέλεσμα της διαφωνίας αυτής ήταν η παραίτηση της κυβέρνησης Τρικούπη στις 27 Απριλίου. Ο βασιλιάς Γεώργιος στράφηκε εκ νέου στη λύση του «Τρίτου Κόμματος» και ανέθεσε στον πρώην βουλευτή και υπουργό Σωτηρόπουλο την εντολή σχηματισμού κυβέρνησης, στην οποία μετείχε και ο αρχηγός του Τρίτου Κόμματος» Ράλλης. Την κυβέρνηση αυτή πολέμησαν και τα δύο μεγάλα κόμματα.

Ο σχηματισμός μιας ουσιαστικά «αυλικής» κυβέρνησης μείωσε περισσότερο την αξιοπιστία της Ελλάδας διεθνώς. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να υποστούν μεγάλη πτώση τα ελληνικά χρεόγραφα, την ίδια στιγμή η αναγκαστική κυκλοφορία έπαυσε επικίνδυνες διαστάσεις με υποτίμηση της δραχμής. Η πτώχευση ήταν ουσιαστικά γεγονός και απέμενε μόνο η επίσημη ανακοίνωσή της απ' την κυβέρνηση.

Το προσωπικό γραφείο και η καρέκλα του πρωθυπουργού Χαρίλαου Τρικούπη όπως εκτίθενται σήμερα στο Εθνικό Ιστορικό Μουσείο στην Αθήνα.

«ΔΟΛΙΑ» ΠΤΩΧΕΥΣΗ

Στην προσπάθειά της να αποφύγει την πτώχευση η κυβέρνηση Σωτηρόπουλου κατέφυγε στη λύση της κεφαλαιοποίησης, δηλαδή της μετατροπής των τοκομεριδίων των παλαιότερων δανείων σε έναν νέο τίτλο δανείου, αξίας 100 εκατομμυρίων αγγλικών λιρών, το συνάφθηκε με τον αγγλικό οίκο Χάμπρο, με ιδιαίτερα όμως επαχθείς όρους. Το δάνειο αυτό επέτρεπε στην κυβέρνηση να μετατρέψει τους καθυστερούμενους τόκους των δανείων των ετών 1881, 1884, 1889 και 1890 σε τίτλους νέων δανείων. Στην ουσία η κυβέρνηση αυτή επιδίωκε να μεταθέσει τις ευθύνες της πτώχευσης στην επόμενη κυβέρνηση για να μην τη χρεωθεί η ίδια. Η τακτική της κυβέρνησης προκάλεσε εύλογα τη δυσφορία των δανειστών. Ο Γάλλος οικονομολόγος Λερούά-Μπολιέ θεώρησε τη συμφωνία του Σωτηρόπουλου ως χρεοκοπία πραγματική. Ενώ σημεί-

ωνε πως ήταν αδιανόητο η Ελλάδα, που αδυνατούσε να εκπληρώσει τις υποχρεώσεις της, να ήταν σε θέση τρία χρόνια μετά να τις εκπληρώσει, αλλά ταυτόχρονα να πληρώνει τους τόκους και τη χρεολύσιο του νέου δανείου.

Η θητεία της κυβέρνησης θα έπαιρνε σύντομα τέλος. Η χώρα βυθιζόταν προς τη χρεοκοπία, η οικονομία είχε πληγεί άσχημα απ' την αναγκαστική κυκλοφορία νομίσματος, επειδή η νομισματική διαφορά έπληττε το εμπόριο και τη βιομηχανία.

Η κυβέρνηση έχανε πλέον τον έλεγχο, τότε ο Τρικούπης ζήτησε την άμεση διάλυση της Βουλής, προειδοποιώντας ότι η οι συνέπειες της δόλιας χρεοκοπίας θα ζημίωναν και το κύρος του Στέμματος που στήριζε την κυβέρνηση. Με άρθρα του στην εφημερίδα «Αστύ» πρότεινε άμεσες λύσεις, που ήταν η περιστολή των τόκων, η σύναψη δανείου για να γίνει άρση της αναγκαστικής κυκλοφορίας και η ισχυροποίηση της Εθνικής Τράπεζας. Όλα αυτά βέβαια με προϋπόθεση τη συνεννόηση με τους δανειστές,

Ο Τρικούπης, που είχε πλειοψηφία στη Βουλή, περίμενε την επάνοδό του σύντομα στην κυβέρνηση και κατάστρωνε τα σχέδιά του για να σώσει τη χώρα απ' την πτώχευση. Κεντρικός άξονας της πολιτικής του ήταν να παραδεχτεί η χώρα πως πτώχευσε, καθώς η τιμή του έθνους απαιτούσε την ειλικρίνεια.

Στις 27 Οκτωβρίου του 1893 διεξήχθησαν εκλογές προέδρου Βουλής, στις οποίες ο υποψήφιος της κυβέρνησης Σωτηρόπουλου καταψηφίστηκε και εκλέχτηκε ο υποψήφιος του Τρικούπη, Βουδούρης. Αυτό επιβεβαίωσε την πλειοψηφία του Τρικούπη και του έδωσε την εντολή σχηματισμού κυβέρνησης στις 30 Οκτωβρίου 1893. Ήταν από τις σπάνιες φορές στην ελληνική ιστορία που μια νεοεκλεγμένη κυβέρνηση ξεκινούσε τη θητεία της μέσα σε ένα πλήρες αδιέξοδο. Τον Νοέμβριο του 1893 η πτώχευση ήταν γεγονός και απλά έπρεπε να επιστημοποιηθεί ώστε να συμφωνηθεί ένας όσο το δυνατόν ευνοϊκότερος διακανονισμός προκειμένου να σωθεί η οικονομία της χώρας. ■